

Spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring: recht of kans?

*Een onderzoek naar het Victim Impact Statement in de praktijk van
het Nederlandse strafrecht*

SLACHTOFFERHULP NEDERLAND
Dr. S.B.L. Leferink
K. H. Vos

22 februari 2008

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord 5

- I Inleiding: Het waarom en hoe van dit onderzoek 6**
 - Kernvragen 7
 - Onderzoeksopzet en methodiek 7
 - Leeswijzer 7

- II Context: Historische en internationale Ontwikkelingen 9**
 - Het begint met experimenten 9
 - Een conceptuele verschuiving 11
 - Internationaal perspectief 13
 - Het recht op het afleggen van een slachtofferverklaring 15

- III Spreekrecht en ssv in de praktijk 19**
 - Liever schriftelijk dan mondeling 19
 - Van aanbod tot verklaring in de rechtszaal 21
 - Recht in verscheidenheid? De *quincunx* van Galton 30

- IV Beoogde effecten versus de praktijk 34**
 - Beoogde effecten 34
 - Nogmaals: de waarde van het VIS 40

- V Spreekrecht en ssv: dat smaakt naar meer...? 43**
 - Oorspronkelijke bezwaren 43
 - Knelpunten in de wet 45
 - Een grotere rol voor het slachtoffer? 49

- VI Slotbeschouwing 52**
 - Recapitulatie 52
 - Enkele overwegingen en aanbevelingen ter afsluiting 52

Bronnen 56

Bijlage 58

Samenvatting 60

VOORWOORD

Slachtofferhulp Nederland zet zich in voor de belangen van slachtoffers. Waar mogelijk zet zij zich in voor de versterking van de positie in het strafrecht en het uitbreiden van voorzieningen die beantwoorden aan de behoeften van slachtoffers van misdrijven en verkeersongevallen, rampen en calamiteiten. Dat geschiedt op gefundeerde wijze, op basis van onderzoek en in overleg met partners in de justitiële keten. Want 'meer' is niet per definitie 'beter' in de zin dat het slachtoffer er baat bij heeft. Dat wordt in de wetenschap wel de '*victimologists fallacy*'¹ genoemd en die valkuil wil Slachtofferhulp Nederland vermijden. Behalve onderzoek naar mogelijk uitbreiding van slachtofferrechten en nieuwe voorzieningen, initieert Slachtofferhulp Nederland ook onderzoek naar het functioneren van bestaande voorzieningen en beleid. Het onderhavig onderzoek naar de uitvoeringspraktijk van het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring, valt in de laatste categorie hoewel de vraag of een grotere rol voor het slachtoffer in de rechtszaal wenselijk is, zeker aan de orde komt.

Het onderzoek naar de ervaringen met en visies op het functioneren van het spreekrecht en de ssv in de praktijk is voor ons, de onderzoekers een ware reis gebleken. Een reis in de tijd waarin we ons verdiepten in de geschiedenis van de slachtofferzorg in Nederland. Een reis over de grenzen om te leren van de ervaringen en onderzoeken die in het buitenland met slachtofferrechten en --voorzieningen zijn opgedaan. Een reis dwars door Nederland langs rechtbanken, Slachtofferhulpvestigingen, advocatenkantoren, stations en woonplaatsen van slachtoffers. Een reis ook door het systeem van de instanties die bij de uitvoering van het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring betrokken zijn. Overal ontmoetten we bereidwilligheid en zelfs enthousiasme om mee te werken aan het onderzoek. Onze dank gaat in de eerste plaats dan ook uit naar de rechters, officieren van justitie, advocaten, slachtofferhulpmedewerkers en - *last but not least* – slachtoffers die hebben meegewerkt aan de interviews. Wij hopen dat de informatie die zij hebben aangeleverd, ertoe bijdraagt om de aandacht voor de belangen en rechten van slachtoffers een impuls te geven. Daarnaast gaat onze dank uit naar onze collega's, die als kritische meelezers en met allerlei ondersteunende werkzaamheden de kwaliteit van dit rapport naar een hoger niveau hebben getild.

Utrecht, 20 februari 2007
Sonja Leferink en Klarieke Vos

¹ Groenhuijsen en Knigge (2001: 261)

I INLEIDING: HET WAAROM EN HOE VAN DIT ONDERZOEK

“(...) nu mag ik eindelijk iets zeggen, dus doe ik dat natuurlijk. De zaak draait volledig om de moordenaars, als nabestaande heb je niets te zeggen en ben je totaal niet belangrijk. Alleen op het moment van je spreekrecht luistert iedereen naar je, inclusief die moordenaars. Die kans moet je natuurlijk benutten.”

Uitspraak van een slachtoffer

Het bovenstaande citaat, afkomstig van een nabestaande, illustreert dat het recht van slachtoffers om ter zitting een verklaring af te leggen, een wezenlijke bijdrage vormt voor de versterking van de positie van het slachtoffer² in het Nederlandse strafrechtssysteem. Dat zullen weinig mensen betwisten. Maar Slachtofferhulp Nederland wil die ‘wezenlijke bijdrage’ graag nader definiëren. Ruim drie jaar na de landelijke implementatie van het spreekrecht, en bijna vier jaar na de implementatie van de Schriftelijke Slachtofferverklaring (ssv) vormt de Europese Dag van het Slachtoffer (22 februari) een goede aanleiding om opnieuw te bekijken hoe beide voorzieningen in de praktijk functioneren en door de verschillende betrokken partijen worden gewaardeerd. ‘Opnieuw’, omdat onderzoekers van het Willem Pompe Instituut voor Strafrechtwetenschappen in 2006 de implementatie van de Schriftelijke Slachtofferverklaring en het Spreekrecht reeds onder de loep namen³. Hun evaluatie gaf in grote lijnen een positief oordeel over de invoering van het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring, hoewel er ook een aantal ‘kwetsbare’ punten in de uitvoering aan het licht kwamen. Het is interessant om te bezien hoe de zaken zich sindsdien ontwikkeld hebben – of niet.

Een nieuw onderzoek dus naar het functioneren van het spreekrecht en de Schriftelijke Slachtofferverklaring in de praktijk. Daarbij heeft Slachtofferhulp Nederland gekozen voor een bescheiden opzet, ontworpen en uitgevoerd in ‘eigen beheer’⁴. Deze keuze is vooral een pragmatische geweest omdat tijd en middelen geen grootschalige kwantitatieve exercities toelieten. De aard van dit onderzoek is dan ook verkennend; het wil zaken signaleren en lijnen uitzetten die nadrukkelijk uitnodigen tot verder onderzoek in de nabije toekomst. Gekozen is voor een kwalitatieve empirische benadering en een essayistische toonzetting van het rapport, met als doel stof tot nadenken en spreken te genereren voor de politieke en juridische discussies over de rechten van en voorzieningen voor slachtoffers.

² De term ‘slachtoffer’ refereert in dit rapport aan slachtoffers en nabestaanden van feiten zoals beschreven in artikel 302 SV. Wat betreft de doelgroep van haar dienstverlening aan slachtoffers hanteert Slachtofferhulp Nederland een bredere definitie, namelijk slachtoffers, getuigen en nabestaanden van misdrijven, verkeersongevallen, rampen en calamiteiten.

³ Kool, R., R. Passier en A. Beijer (2006) Evaluatie Implementatie schriftelijke slachtofferverklaring. Utrecht: Willem Pompe Instituut voor Strafrechtwetenschappen, Universiteit Utrecht.

⁴ Het onderzoek is uitgevoerd door dr. Sonja Leferink, onderzoeker en senior beleidsmedewerker bij Slachtofferhulp Nederland en Klarieke Vos, studente sociaaljuridische dienstverlening aan Hogeschool Utrecht en stagiaire bij Slachtofferhulp Nederland.

Kernvragen

In dit onderzoek staan drie vragen centraal, te weten:

1. Hoe functioneren het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring – waaraan in dit rapport ook met de term *Victim Impact Statement* (VIS) zal worden gerefereerd – in de praktijk?
2. Wat is het effect van het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring in de praktijk of, met andere woorden, beantwoorden deze beide vormen van het *Victim Impact Statement* aan de doelstellingen zoals die door initiatiefnemer Boris Dittrich destijds zijn vastgelegd in het wetsvoorstel?⁵
3. Voldoen het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring in hun huidige vorm of zijn aanpassingen gewenst c.q. noodzakelijk?

Hierbij tekenen we aan dat dit onderzoek zich weliswaar toespitst op het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring, maar dat deze voorzieningen nadrukkelijk worden beschouwd in het geheel van rechten en voorzieningen voor slachtoffers die gelden in het traject tussen de vervolgingsbeslissing en het uiteindelijke vonnis in de strafzaak.

Onderzoeksopzet en methodiek

Om antwoord te verkrijgen op deze vragen, zijn gesprekken gehouden met vertegenwoordigers van de vijf verschillende partijen die binnen het strafrecht te maken hebben met het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring. Deze partijen zijn rechters, officieren van justitie, advocaten, juridisch dienstverleners van Slachtofferhulp Nederland (ssv-ers) en, uiteraard, slachtoffers. Het uitgangspunt is dat verschil in functie, positie en belangen in de procesgang leidt tot een breed spectrum aan ervaringen en visies die tezamen een rijk beeld schetsen van het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring in de praktijk. De respondenten zijn gezocht in vijf arrondissementen, te weten Amsterdam, Den Bosch, Den Haag, Utrecht en Zwolle/Lelystad, teneinde ook een zekere regionale variatie aan te brengen in het empirische materiaal. In totaal zijn met vijf ssv-ers, vijf officieren, vier rechters, vier advocaten en vijf slachtoffers⁶ gesprekken gevoerd. Dit betrof open interviews van één tot anderhalf uur aan de hand van een topiclijst. De kwalitatieve dataverzameling is aangevuld door bestudering van schriftelijke bronnen.

Zoals eerder aangegeven, zijn de opzet en daarmee de (wetenschappelijke) pretenties van dit onderzoek bescheiden. Het aantal respondenten is klein en zij vertegenwoordigen, ook door gerichte selectie die heeft plaatsgevonden, geen representatieve doorsnee van de vijf genoemde partijen. De beperkingen zijn dan ook duidelijk: dit onderzoek verkent, maar determineert niet. Het rapport schetst een rijk, maar niet een compleet beeld van de praktijk. Het wil op gefundeerde wijze prikkelen tot nadenken en discussie, zonder voorbij te gaan aan het feit dat er ook andere beelden en interpretaties mogelijk zijn.

Leeswijzer

Het rapport is verdeeld in zes hoofdstukken. Het volgende hoofdstuk (II) schetst de voorgeschiedenis en de politieke en juridische context van de Nederlandse vorm van het *Victim Impact Statement*. In de hoofdstukken III tot en met V komen

⁵ Voorstel van wet van het lid Dittrich tot wijziging van enige bepalingen van het Wetboek van Strafvordering (invoering van het spreekrecht voor slachtoffers en nabestaanden), Tweede Kamer, vergaderjaar 2001 – 2002, 27 632, nr. 5

⁶ Eén slachtoffer gaven de voorkeur aan een schriftelijke bevraging, hiertoe is op basis van de topiclijst een uitgebreide vragenlijst opgesteld.

achtereenvolgens de drie kernvragen aan bod, met een presentatie en interpretatie van de belangrijkste bevindingen uit het veldonderzoek. In hoofdstuk VI worden de belangrijkste conclusies op een rij gezet en volgt een slotbeschouwing.

II CONTEXT: HISTORISCHE EN INTERNATIONALE ONTWIKKELINGEN

'All I ask is to be treated like a criminal.'

Uitspraak van een slachtoffer

Aan de invoering van het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring (ssv) gaat een lange geschiedenis vooraf, die in dit hoofdstuk beschreven wordt. Het ontwikkelen van slachtofferbeleid, het erkennen van rechten en het inrichten van voorzieningen gaat gepaard met een veranderend perspectief op de positie van het slachtoffer in het strafrecht. In dit hoofdstuk werpen we ook een blik over de grenzen om te zien hoe de Nederlandse ontwikkelingen zich verhouden met internationale kaders en de wijze waarop in andere landen slachtofferrechten vorm hebben gekregen. In het laatste deel van dit hoofdstuk volgt een uitgebreide bespreking van het wetsvoorstel dat aan het spreekrecht ten grondslag ligt.

Het begint met experimenten

De Nederlandse wieg van het *Victim Impact Statement* staat in het arrondissement Roermond, de toenmalige Slachtofferhulpregio Limburg Midden.⁷ In deze regio bestond al in de jaren negentig een hechte samenwerking tussen Slachtofferhulp, het Openbaar Ministerie (OM) en de politie op het gebied van slachtofferzaken. In 1998 begon hier een lokaal experiment, waarbij slachtoffers van zware misdrijven werden uitgenodigd voor een 'slachtoffergesprek' met de officier van justitie en met een beroepskracht van Slachtofferhulp Nederland, destijds 'slachtofferbejegenaar' genoemd. De officier informeerde het slachtoffer over de gang van zaken in de rechtszaal, de rol van de aanklager en de te verwachten strafeis. De slachtofferbejegenaar nam de verklaring op over de fysieke, psychische en sociale gevolgen van het misdrijf voor het slachtoffer. "Het idee achter het experiment was om te kijken hoe het OM en Slachtofferhulp in de 'gaatjes' van de regelgeving iets zouden kunnen doen om de positie van het slachtoffer te verbeteren", blikt Renée Dabekaussen, toenmalig slachtofferbejegenaar en de huidige directeur van regio Zuid-Oost terug, "Daarmee ontstond de schriftelijke slachtofferverklaring *avant la lettre*. Dat format is uiteindelijk het landelijke model geworden."

Het startsein voor een 'officiële' pilot kwam in 2000 van het College van Procureurs-generaal, waarbij behalve Roermond ook de Slachtofferregio's Utrecht en IJsselland aansloten.⁸ Aan deze pilot ging een jaar van voorbereidingen vooraf, waarin verschillende deskundigen en commissies zich bogen over de argumenten pro en contra het voornemen om het slachtoffer daadwerkelijk een stem in de strafzaak te geven en op welke wijze dit nieuwe recht dan vorm te geven.

Een belangrijke katalysator in deze ontwikkeling vormde een aantal tragische en mediagevoelige strafzaken met jonge slachtoffers van dodelijk (seksueel) geweld,

⁷ In 1998 telde de Slachtofferhulp Nederland nog 25 regio's, die in een gefaseerd fusietraject zijn teruggebracht naar dertien; een aantal dat vervolgens is teruggebracht tot zeven. In de huidige structuur hoort arrondissement Roermond tot de regio Zuid-Oost.

⁸ In het door het ministerie geïnitieerde experiment nam aanvankelijk een politiefunctionaris de slachtofferverklaring op, meestal rond 6 weken voor de rechtszitting, waarna die als aanvullend proces-verbaal aan het strafdossier werd toegevoegd. Slachtofferhulp Nederland stelde deze aanpak ter discussie, omdat het accent zou liggen op de ondersteuning van de bewijsvoering en niet op steun aan het slachtoffer. Parallel aan het OM-experiment voerde SHN pilots uit naar Roermonds model. Uiteindelijk is besloten om speciaal daarvoor getrainde beroepskrachten van Slachtofferhulp Nederland, ssv-ers genaamd, als rapporteurs aan te stellen. Zie Brants (2003).

waarin nabestaanden verzocht hadden om ter zitting een verklaring af te leggen. In sommige gevallen honoreerde de rechtbank deze verzoeken, maar in andere gevallen kregen de nabestaanden nul op rekest op grond van het formalistische argument dat hiervoor geen wettelijke voorziening bestond. Dat leidde tot brede verontwaardiging en onbegrip.⁹

Het D66-Kamerlid Boris Dittrich verzocht tijdens de begrotingsbehandeling op 2 en 3 november 1999 de toenmalige minister van Justitie Benk Korthals om het recht voor slachtoffers om ter zitting een verklaring¹⁰ af te leggen in het Wetboek van Strafvordering op te nemen. De minister weigerde dat, maar zegde wel een notitie toe over de positie van het slachtoffer, waarin hij wees op de experimenten met de schriftelijke slachtofferverklaring.¹¹

Dat de minister en het College van Procureurs-generaal kozen voor de schriftelijke variant van de slachtofferverklaring hoefde niemand te verbazen. Om deze voorziening in te voeren was in eerste instantie geen wijziging van het Wetboek van Strafvordering nodig. De ssv werd bovendien als een veel minder beladen variant beschouwd omdat de door de minister en andere instanties gevreesde dramatische toestanden die het geven van een mondelinge verklaring in de rechtszaal te weeg zou kunnen brengen, hiermee voorkomen konden worden. De ssv maakt deel uit van het strafdossier en kan naar eigen inzicht door de officier van justitie of politierechter dan wel voorzitter van de meervoudige kamer voorgelezen, geciteerd of samengevat worden.

In de loop van 2001 vond de eerste evaluatie van de pilots plaats en dit leverde een positief beeld op.¹² Daarmee fungeerde de ssv ook als wegbereider voor het mondelinge spreekrecht.

Dittrich intussen had zich niet bij de weigering van minister Korthals neergelegd en bereidde in de tussentijdse jaren een initiatiefwetsvoorstel voor om het spreekrecht en de ssv als wettelijke voorziening in het Wetboek van Strafvordering op te nemen, waarbij de essentie is neergelegd in artikel 302:

1 Het slachtoffer of diens nabestaande kan op de terechtzitting een verklaring afleggen omtrent de gevolgen die het tenlastegelegde feit, bedoeld in het tweede lid, bij hem teweeg heeft gebracht.

2 Het spreekrecht kan worden uitgeoefend indien het tenlastegelegde feit een misdrijf betreft waarop naar de wettelijke omschrijving een gevangenisstraf van acht jaar of meer is gesteld, dan wel een van de misdrijven genoemd in de artikelen 240b, 247, 248a, 248b, 249, 250, 273f, 285, 285b, 300, tweede en derde lid, 301, tweede en derde lid, 306 tot en met 308 en 318 van het Wetboek van Strafrecht en artikel 6 van de Wegenverkeerswet 1994.¹³

De wetswijziging is op 1 januari 2005 in werking getreden, vergezeld van de 'Aanwijzing spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring' van het College van Procureurs-generaal, waarin de beleidsuitgangspunten en instructies met betrekking tot de uitvoering zijn vastgelegd.¹⁴ Overigens gebeurde dat niet zonder slag of stoot, want het voorstel van Dittrich stuitte op massieve tegenstand van het ministerie van

⁹ Kool, Moerings en Zandbergen (2002)

¹⁰ Sinds de invoering van de wet Terwee, die het recht van slachtoffers vastlegt om zich als benadeelde partij te voegen in het strafproces, mag het slachtoffer wel een toelichting geven de schadeclaim.

¹¹ Tweede Kamer, vergaderjaar 2002 – 2002, 27632, nr. 5

¹² Kool, Moerings en Zandbergen (2002)

¹³ Daarnaast behelsde het initiatief voorstel tot aanpassingen van artikelen 260, 288a, 303, 336, 337, 413 en 414.

¹⁴ Tweede Kamer, vergaderjaar 2002 – 2002, 27632, nr. 5

¹⁴ Aanwijzing i.d.z.v. art. 130, lid 4 Wet RO

Justitie en de rechterlijke macht en hij wist ternauwernood een Kamermeerderheid te overtuigen.

Een conceptuele verschuiving

De invoering van de mondelinge en schriftelijke slachtofferverklaring in het Nederlandse strafrecht illustreert dat slachtofferrechten een serieuze aangelegenheid zijn geworden, waaraan politici en beleidsmakers vandaag de dag hoge prioriteit geven. In het jubileummanifest *'Het beste uit Europa, 5 jaar later'* constateert Slachtofferhulp Nederland in 2004: "Het spreekrecht, dat afgelopen mei door de Eerste Kamer werd aangenomen, is misschien wel de meest verrassende verbetering in de rechten van slachtoffers van de afgelopen periode."¹⁵

De totstandkoming van deze voorziening maakt onderdeel uit van een proces dat zich uitstrekt over enkele decennia, waarin een herijking heeft plaatsgevonden van de positie van het slachtoffer in het strafrecht en strafprocesrecht; een positie die lange tijd onbetekenend was.

Met de invoering van het Wetboek van Strafvordering in 1838 werd een absoluut vervolgingsmonopolie voor de Staat uitgevaardigd.¹⁶ Daarin lag besloten dat een misdrijf eerst en vooral een inbreuk op de publieke orde vormt, en het derhalve aan de daartoe aangewezen publieke instantie, in casu het Openbaar Ministerie, is voorbehouden om te bepalen of en hoe het de vermeende dader vervolgt. Zo werd het slachtoffer uit het strafrechtelijk domein verbannen. Het slachtoffer figureerde nog slechts in een instrumentele rol, als aangever en – in sommige gevallen – getuige.¹⁷

De marginale positie van het slachtoffer stond lange tijd niet ter discussie, maar in de jaren '70 trad een kentering op, ingeluid door het (teruggekeerde) inzicht dat bij criminaliteit niet enkel daders, maar ook slachtoffers betrokken zijn. De feministische beweging, die fel ageerde tegen de houding van justitiële functionarissen *vis-à-vis* slachtoffers van zedendelicten in het opsporings- en vervolgingstraject, bekleedde hierin een voortrekkersrol. Maar ook particulieren, velen van hen werkzaam in of rond de justitiële keten, zagen met groeiende onvrede hoe slachtoffers van misdrijven in het justitiële traject opnieuw slachtoffer dreigden te worden, maar nu van het systeem.¹⁸ De wijze waarop betrokken instanties als politie en openbaar ministerie met slachtoffers omgingen, leidde niet zelden tot secundaire victimisatie.

Het besef groeide dat voor het goed functioneren van het strafrecht de medewerking van het slachtoffer noodzakelijk is. Politie en justitie zijn immers in hoge mate afhankelijk van de aangiftebereidheid van slachtoffers en de informatie die zij verstrekken om tot opsporing en vervolging te kunnen overgaan en het recht zijn beloop te geven. In bredere zin wordt het maatschappelijke vertrouwen in het rechtssysteem mede bepaald door de wijze waarop dat systeem met slachtoffers omgaat.¹⁹

In de groeiende aandacht voor het slachtoffer predomineerde aanvankelijk het zorgperspectief, resulterend in een model dat zich sterk richt op de opvang en (emotionele) ondersteuning van slachtoffers, met daarin een grote rol voor

¹⁵ Tijdens haar 15-jarige jubileum in 1999 presenteerde Slachtofferhulp Nederland het manifest 'Het beste uit Europa', een inventarisatie van succesvol beleid ten aanzien van slachtoffers in andere Europese landen. Want hoewel Nederland destijds al relatief veel geregeld had voor slachtoffers was ons land niet op alle terreinen koploper. De speurtocht leverde zes wensen op, die allen zijn beoordeeld met een barometercijfer (0-10). In het manifest uit 2004, 'Het beste uit Europa, 5 jaar later' werd antwoord gegeven op de vraag: wat is er van deze wensen terecht gekomen? Zie <http://www.slachtofferhulp.nl/index.php?contentID=139>

¹⁶ Went (2007)

¹⁷ Wittebrood (2006)

¹⁸ Williams en Goodman (2007)

¹⁹ Wemmers en Winkel (1997)

vrijwilligerswerk.²⁰ De verbetering van de positie van het slachtoffer vond in de beginjaren dan ook voornamelijk buiten de rechtszaal plaats.²¹

Naarmate er een meer systematische inventarisatie en prioritering van slachtofferbehoeften plaatsvond - niet in de laatste plaats gestimuleerd door de zich snel ontwikkelende wetenschappelijke discipline van de victimologie - vertaalde het denken over slachtofferrechten zich in beleid en wetgeving. Als belangrijkste behoeften komen in de literatuur naar voren:

- behoefte aan erkenning, respect en een correcte bejegening door de functionarissen die belast zijn met het opsporingsonderzoek en de strafvervolgning;
- behoefte aan opvang en advies, bijvoorbeeld emotionele en praktische ondersteuning, juridische bijstand;
- behoefte aan informatie over het opsporingsonderzoek en de resultaten, de dader, de beslissingen met betrekking tot de vervolging, de voorbereiding van de strafzaak, het verloop en de uitkomsten daarvan;
- behoefte aan participatie, bijvoorbeeld het geven van informatie die slachtoffers van belang achten voor de bewijsbaarheid en beoordeling van de feiten, een stem c.q. een luisterend oor krijgen in de strafprocedure;
- behoefte aan compensatie van geleden schade, zowel materieel als immaterieel;
- behoefte aan bescherming, bijvoorbeeld tegen een hernieuwde confrontatie met de dader of om eventuele represailles te voorkomen.

De eerste generieke landelijke richtlijn waarin bepaalde plichten van politie en justitie tegenover slachtoffers van misdrijven – dus geen rechten van het slachtoffer! – zijn vastgelegd, ziet in 1986-87 het licht, de zogenaamde richtlijn Vaillant.²² Het gaat vooral om de plicht om slachtoffers te informeren over slachtofferhulp en eventueel door te verwijzen naar een bureau Slachtofferhulp, informatie te geven over de mogelijkheden tot schadevergoeding door de dader en slachtoffers te vragen of zij op de hoogte willen worden gehouden over de voortgang van het proces.

Een mijlpaal is de invoering van de 'wet Terwee', genoemd naar de voorzitter van de commissie 'Wettelijke voorzieningen slachtoffers binnen het strafproces'. Het belangrijkste punt van deze wet is dat ze de mogelijkheid van slachtoffers om zich als benadeelde partij in de strafzaak te voegen en een schadevergoeding te eisen, aanzienlijk verruimt. Er geldt niet langer een maximum bedrag voor de schade-eis²³; de voorwaarde is wel dat het om een eenvoudige vordering gaat. De invoering van deze wet en van de 'Aanwijzing Slachtofferzorg' van het College van Procureurs-generaal, waarin aan politie en OM taken worden opgedragen ter verbetering van de bejegening, informatieverstrekking en schadevergoeding aan slachtoffers, vindt plaats in 1995.²⁴

²⁰ In 1984 werd de voorloper van Slachtofferhulp Nederland, de Landelijke Organisatie Slachtofferhulp opgericht.

²¹ Pemberton (2004)

²² Genoemd naar F. Vaillant, de voorzitter van de Werkgroep Justitieel Beleid en Slachtoffers, waarvan de aanbevelingen aan de basis liggen van de richtlijn. De werkgroep Vaillant bouwde voort op de aanbevelingen van de Werkgroep aangifte seksuele geweldsmisdrijven onder voorzitterschap van de Beaufort. Zie Wemmers en Winkel (1997), Wittebrood (2006).

²³ De door de benadeelde te vorderen vergoeding bedroeg tot dan 600 gulden in kantongerechtczaken en 1.500 gulden in zaken waarvan de arrondissementsrechtbank in eerste aanleg kennis neemt. Voegde een slachtoffer zich voor het maximum bedrag in een strafrechtelijke procedure, dan kon hij de overige schade niet meer via een civielrechtelijke procedure claimen. Ook deze beperking werd opgeheven.

²⁴ Alta, S., J. van Erp, A. Nienhuis, S. Verberk en M. Verberk (2001).

De invoering van de ssv en het spreekrecht in respectievelijk 2004 en 2005 is de volgende grote stap in de verbetering van de positie van het slachtoffer, niet in de laatste plaats omdat, net als in de Wet Terwee, het perspectief is verschoven van plichten en taken van de overheid jegens het slachtoffer naar rechten van het slachtoffer.

Deze ontwikkeling zet zich voort. In december 2007 heeft de Tweede Kamer met algemene stemmen een wetsvoorstel aangenomen tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Wetboek van Strafrecht en de Wet Schadefonds Geweldsmisdrijven ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafproces. Daarin worden een aantal rechten van slachtoffers die nu al gelden in beleidsregels in de wet vastgelegd, alsmede een aantal uitbreidingen. Die uitbreidingen betreffen onder meer het recht op informatie over de vrijlating van de verdachte of veroordeelde, het recht om te verzoeken documenten aan het dossier toe te voegen, een voorschotregeling geweldsmisdrijven waarbij een schadevergoedingsmaatregel is opgelegd en de mogelijkheid om te voegen in het geval van *ad informandum* zaken.²⁵ De Eerste Kamer buigt zich momenteel hierover. Ten slotte is vermeldenswaardig dat het ministerie van Justitie in 2007 het project 'Slachtoffers Centraal' is gestart met als inzet dat Justitie slachtoffers van misdrijven meer dan nu centraal stelt. Er zijn maatregelen nodig om de positie van slachtoffers verder te verbeteren, zo blijkt uit een analyse van het slachtofferbeleid. Weliswaar is voor slachtoffers veel hulp en ondersteuning beschikbaar, maar de betrokken organisaties stellen het slachtoffer nog niet voldoende centraal in hun werkzaamheden. 'Slachtoffers Centraal' moet leiden tot een betere verankering in de werkprocessen in de justitiële keten en een kwaliteitsverbetering van de uitvoering.

Samenvattend kunnen we stellen dat er de afgelopen decennia een conceptuele verschuiving heeft plaatsgevonden wat betreft de positie van het slachtoffer in het strafrecht. Het grondbeginsel is lang geweest dat delicten in de eerste plaats schending van de publieke orde zijn, en aldus om een publieke reactie vragen. Daaruit volgt een exclusief monopolie op strafvervolgning door de overheid, met als *'collateral damage'* de marginalisering van het slachtoffer. Groeiend besef dat de medewerking van slachtoffers onmisbaar is voor een goede rechtspleging en dat het justitiële apparaat dus rekening moet houden met hun noden en behoeften, geeft ruimte aan de verbetering van de positie van het slachtoffer. Dat gebeurt in termen van bejegening en (emotionele) ondersteuning, maar vooralsnog zonder het slachtoffer een eigenstandige rol toe te kennen in de strafprocedure, en dan met name de rechtszitting. Hierbij heeft nog steeds een instrumenteel perspectief de overhand. Een verdere verschuiving naar de visie dat een delict in de eerste plaats een daad van de ene burger tegen de andere is, en dat het slachtoffer dus het récht heeft om betrokken te zijn bij de afwikkeling ervan, verlegt de focus naar de rechten van slachtoffers, waarbij in het rechtssysteem een zeker begin van evenwicht wordt aangebracht tussen de rechten van en voorzieningen voor verdachten/daders versus de rechten van en voorzieningen voor slachtoffers.²⁶

Internationaal perspectief

De ontwikkelingen in Nederland staan niet op zichzelf, maar passen in een internationaal proces van bewustwording en kaderstelling. Er zijn vier belangrijke documenten die de vormgeving van het Nederlandse slachtofferbeleid mede hebben bepaald.

²⁵ Een aantal van deze uitbreidingen zijn per amendement toegevoegd aan het oorspronkelijke wijzigingsvoorstel. Eerste Kamer, vergaderjaar 2007/2008, 30143 A.

²⁶ Groenhuijsen (1997), Brienen en Hoegen (2001).

De 'United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of crime and abuse of power' en de 'Recommendation on the position of victims in the framework of Criminal law and procedure' van de Raad van Europa verschijnen beide in 1985 en zetten internationaal een standaard voor basisrechten van slachtoffers²⁷:

- het recht op respect en erkenning gedurende alle fasen van het strafproces;
- het recht om informatie te ontvangen over ontwikkelingen in de zaak;
- het recht om informatie te geven aan de strafrechtautoriteiten;
- het recht op schadevergoeding (van de dader of de staat);
- het recht op rechtsbijstand en juridisch advies, zonodig betaald door de staat;
- het recht op bescherming van de privacy, zowel in de rechtszaal als in de media;
- het recht op bescherming tegen intimidatie en bedreigingen van de kant van de dader.

Zestien jaar later, in 2001, verschijnen opnieuw twee documenten. Het *European Forum for Victim Services*²⁸, het Europese netwerk voor slachtofferhulporganisaties, brengt het 'Statement on victims' rights in the process of criminal justice' uit, dat, behalve bovenstaande rechten, twee 'guiding principles' formuleert:

- De rechten van slachtoffers moeten dezelfde prioriteit krijgen als de rechten van daders.
- De procedure tegen de dader mag niet leiden tot extra leed of problemen voor het slachtoffer.

Het belangrijkste document is ongetwijfeld de 'Framework decision on the standing of the victim in criminal proceedings' van de Raad van de Europese Unie, omdat dit dwingende voorschriften bevat die de lidstaten uiterlijk 22 maart 2002 in de nationale regelgeving moeten opnemen.

Artikel 3 van het Kaderbesluit luidt:

"Elke lidstaat waarborgt het slachtoffer de mogelijkheid om tijdens de procedure gehoord te worden en bewijselementen aan te dragen. Elke lidstaat neemt de nodige maatregelen om ervoor te zorgen dat het slachtoffer slechts voor zover noodzakelijk ten behoeve van de strafprocedure wordt ondervraagd door de autoriteiten."

Dit artikel biedt een kader om slachtoffers, bij voorkeur los van een rol als getuige, een mondelinge of schriftelijke verklaring te laten afleggen over de gevolgen van het delict en als zodanig een stem te hebben op de rechtszitting. De Memorie van Toelichting op het wetsvoorstel van Dittrich verwijst expliciet naar dit artikel.

Met enige uitloop op de deadline van 22 maart 2002 wordt dit recht in Nederland dus geëffectueerd. Bevindt Nederland zich daarmee in de internationale voorhoede wat betreft het toepassen van het *Victim Impact Statement* in het strafrecht? Hoewel Nederland zich wat algemeen slachtofferbeleid betreft zeker tot de internationale 'top' mag rekenen²⁹, geldt dat zeker niet voor de invoering van het *Victim Impact Statement*. Tal van landen hebben vormen van spreekrecht in hun wetgeving

²⁷ Brienen en Hoegen (2001:44), Wittebrood (2006:271).

²⁸ De European Forum for Victim Services is opgericht in 1990 en telt thans 21 aangesloten organisaties uit 19 landen. In 2007 is de naam van het forum veranderd in Victim Support Europe.

²⁹ Van Dijk en Groenhuijsen (2007)

opgenomen, zoals Duitsland, Zweden, Portugal, Frankrijk, België, Ierland en Groot-Brittannië binnen de EU en de Verenigde Staten, Nieuw-Zeeland en Turkije daarbuiten.

Als we kijken naar het jaar van invoering, is Nederland ook geen voorloper. Zo is in Ierland het spreekrecht voor slachtoffers in 1993 ingevoerd. Engeland startte met de eerste experimenten in 1996. In de Verenigde Staten werd al in 1976 het eerste *Victim Impact Statement* (VIS) afgegeven, maar Californië was de eerste staat die de slachtofferverklaring wettelijk regelde in 1982. Vijftien jaar later was dat in 44 staten het geval.³⁰

De vorm die de participatie van het slachtoffer in de strafprocedure in het algemeen en het spreekrecht in het bijzonder heeft aangenomen, kent internationaal een grote verscheidenheid. In vergelijking met andere landen is de rol die een Nederlands slachtoffer in de strafzaak heeft door middel van het VIS (en de mogelijkheid zich met een schadeclaim te voegen), bescheiden. Zo kent Duitsland in bepaalde gevallen³¹ de mogelijkheid toe aan het slachtoffer of de nabestaanden om op te treden als secundant van de aanklager. In die hoedanigheid heeft het slachtoffer het recht om aanwezig te zijn bij verhoren, om een rechter te wraken of een deskundige af te wijzen, om getuigen te ondervragen, bezwaar te maken tegen de besluiten van de rechter, bewijs aan te leveren en beroep aan te tekenen. Portugal, Zweden en Turkije kennen vergelijkbare regelingen.³²

In de ontwikkeling van slachtofferbeleid en het invoegen van slachtofferrechten in het – lange tijd strikt dadergeoriënteerde – strafrecht staat Nederland internationaal gezien niet alleen. Op sommige gebieden behoort ons land zeker tot de voorhoede, maar de rol die het slachtoffer in de strafprocedure heeft, is vooralsnog bescheiden en tamelijk passief. De invoering van het spreekrecht en de ssv vormen zonder twijfel een stap voorwaarts, maar uit de vergelijking met andere landen blijkt dat grotere stappen mogelijk zijn. De vraag die zich dan voordoet, is of die ook wenselijk dan wel noodzakelijk zijn. Deze vraag zal later in het rapport terugkeren. In de volgende alinea's komt aan de orde wat het recht om mondeling of schriftelijk een slachtofferverklaring af te leggen precies beoogt en behelst.

Het recht op het afleggen van een slachtofferverklaring

Onder de kop 'Waarom een spreekrecht'³³ komen in de Memorie van Toelichting op het wetsvoorstel vier beoogde effecten naar voren:

1. De mondelinge verklaring van het slachtoffer of diens nabestaande kan bijdragen aan het begin van herstel van de emotionele schade, die bij het slachtoffer of diens nabestaande is aangericht. In het openbaar een verklaring afleggen kan sommige van hen helpen de gevolgen van het misdrijf geheel of gedeeltelijk te verwerken. Het spreekrecht betekent ook een erkenning van hun situatie en de mogelijkheid om de rechter en andere procesdeelnemers te informeren over de gevolgen van het misdrijf in hun leven.
2. De rechter kan direct zien en horen hoe het met het slachtoffer of diens nabestaanden gaat. De informatie kan met alle informatie die over de verdachte en de toedracht van het ten laste gelegde misdrijf bekend wordt,

³⁰ Sanders en Jones (2007). Het Angelsaksische systeem, is in tegenstelling tot het inquisitoriale Nederlandse systeem, een adversariele systeem, waarbij de bewijsvoering grotendeels oraal ter rechtszitting ten overstaan van een (burger)jury wordt gegeven.

³¹ Bij zware delicten als seksueel geweld, mishandeling, ontvoering en (poging tot) moord of doodslag.

³² Brienen en Hoegen (2001), Sanders en Jones (2007).

³³ Tweede Kamer, vergaderjaar 2002-2002, 27 632, nr 5, pp. 5-6

door de rechter in zijn beoordeling worden betrokken. Door het slachtoffer spreekrecht te geven, wordt hij als deelnemer aan het strafproces serieus genomen.

3. De verdachte kan rechtstreeks van het slachtoffer of diens nabestaande horen wat het gepleegde misdrijf in hun leven betekend heeft. Dit draagt er wellicht toe bij dat de verdachte gaat beseffen wat hij heeft gedaan, hetgeen kan helpen bij het voorkomen van recidive.
4. Het spreekrecht kan de zichtbaarheid van het slachtoffer vergroten en wellicht daardoor eveneens in het algemeen preventief werken.

Met andere woorden: het spreekrecht beoogt (quasi-)therapeutische (1), informatieve (2) en preventieve (3 en 4) effecten. Of deze in de praktijk plaatsvinden, komt aan de orde in het empirische deel van dit rapport. Eerst gaan we in op de wijze hoe aan het recht inhoud is gegeven om de beoogde effecten te bewerkstelligen.

Het recht om een VIS af te leggen is niet voor ieder slachtoffer van toepassing. De wet beperkt het spreekrecht en/of het laten opmaken van een ssv – die als volwaardige en eigenstandig alternatief van de mondelinge verklaring geldt – tot slachtoffers van delicten waarop een gevangenisstraf van acht jaar of meer staat en een aantal delicten die expliciet staan vermeld in lid 2 van artikel 302 Sv. Het is dus de strafmaat en de zwaarte van het delict die als criterium voor het spreekrecht en de ssv gelden; niet de individueel ervaren gevolgen door het slachtoffer. Het OM informeert slachtoffer over de mogelijkheden en deze moet schriftelijk aangeven van het recht gebruik te willen maken, of een ssv te willen laten opmaken.

De verklaring mag voorts alleen betrekking hebben op de gevolgen van het delict voor het slachtoffer (of in het geval van moord of doodslag, voor de nabestaanden) zoals de term *Victim Impact Statement* al aangeeft. Uitspraken over het feit, de dader, het bewijs of de straf zijn niet toegestaan.

Alleen het slachtoffer zelf mag ter zitting een verklaring afleggen, of – in geval van moord en doodslag – één van de nabestaanden. Dat betreft allereerst de echtgenoot of geregistreerde partner en in tweede instantie bloedverwanten in de eerste graad (ouders of kinderen) en in tweede graad (broers en zusters). Zijn er meerdere nabestaanden die gebruik wensen te maken van het spreekrecht, dan besluit de zittingsrechter *ad ultimo* wie ter zitting het woord voert.

Daarnaast is er een leeftijdsgrens: kinderen vanaf 12 jaar mogen spreken in de rechtszaal, onder deze grens is het ter beoordeling van de ouders en de rechter of het kind in staat is om te spreken ter zitting. Ouders mogen niet namens hun minderjarige kinderen spreken en personen die niet zelf het woord kunnen of willen voeren, kunnen zich in deze niet laten vertegenwoordigen.

Wat betreft de ssv gelden deze beperkingen in mindere mate: het is mogelijk om de verklaringen van verschillende nabestaanden of betrokkenen (b.v. ouders van kinderen onder de 12) in de rapportage op te nemen. De juridische status van de ssv is een andere dan die van het spreekrecht (sec): de schriftelijke verklaring is een officieel processtuk en maakt deel uit van het strafdossier.

De officier kan, wanneer het delict in de categorie van spreekrechtwaardige delicten valt en het op de tenlastelegging staat vermeld, het verzoek om te spreken ter zitting niet afwijzen en is verplicht om het slachtoffer op te roepen ter zitting. Ook het verzoek om een ssv te laten opmaken kan niet worden geweigerd.³⁴

Het spreekrecht geeft het slachtoffer een eigenstandige positie. Hij of zij wordt niet beëdigd als getuige en is dus ook niet onderworpen aan het ondervragingsrecht van het OM en de verdediging. De rechter mag wel verduidelijkende vragen stellen. Over het moment in de rechtszitting waarop de slachtofferverklaring aan de orde dient te komen, geeft het wetsvoorstel geen dwingende voorschriften, wel suggereert het als

³⁴ Een uitzondering geldt voor delicten die *ad informandum* op de dagvaarding staan vermeld.

meest voor de hand liggende moment na de ondervraging van de verdachte en de getuigen. Slachtoffers die bij de behandeling van de zaak in eerste aanleg geen gebruik hebben gemaakt van het recht om een slachtofferverklaring te geven, kunnen dat desgewenst alsnog doen als de zaak in hoger beroep dient. Ook het omgekeerde – namelijk dat zij afzien van het recht – is mogelijk, hoewel een eerder opgemaakte ssv uiteraard deel blijft uitmaken van het strafdossier.

Omdat het afleggen van een VIS een recht is en geen plicht, staan slachtoffers van spreekrechtwaardige delicten in feite vier opties ter beschikking:

- het gebruik van het spreekrecht zonder ssv (met of zonder voorbereiding door Slachtofferhulp Nederland);
- het gebruik van het spreekrecht in combinatie met een ssv;
- het laten opmaken van een ssv;
- afzien van het geven van een slachtofferverklaring (mondeling of schriftelijk).

De ervaring leert dat het Openbaar Ministerie en de Zittende Magistratuur er de voorkeur aan geven dat het spreken ter zitting in combinatie met een ssv geschiedt.³⁵

Zoals eerder gemeld, kon de invoering van het spreekrecht niet bepaald op algemene bijval rekenen. Vanuit het ministerie, de Kamer, de rechterlijke macht en de advocatuur kwamen verschillende bezwaren en kanttekeningen naar voren, waarvan Dittrich er in zijn voorstel enkele adresseert.

Zo zou het spreekrecht een negatieve invloed hebben op de beheersbaarheid en voortgang van de zitting. Voor het slachtoffer is het geven van een VIS en de confrontatie met de (ontkennende) verdachte(n) vaak een emotionele aangelegenheid en de procespartijen zitten niet te wachten op dramatische taferelen en ordeverstoringen in de rechtszaal. Daarnaast betekent het geven van een slachtofferverklaring een extra tijdsbelasting, hoewel er - min of meer - een tijdslimiet van 10 à 15 minuten aan is gesteld.

Dittrich ondervangt deze bezwaren met de opmerking dat de rechters professionals zijn, die ruime ervaring hebben met het handhaven van de orde op de zitting. De ervaringen van rechters die voor de invoering van het spreekrecht slachtoffers en nabestaanden al de gelegenheid gaven een woordje te doen tijdens de rechtszitting, wijzen er niet op dat deze angst bewaarheid zal worden. In de planning van de zittingen zal eenvoudigweg rekening gehouden moeten worden met het spreekrecht.³⁶

Anderen wezen op de risico's voor het slachtoffer. Aanvankelijk had Dittrich bedacht om het slachtoffer te laten beëdiggen als getuige teneinde het woord te kunnen voeren. Dat stuitte op aanzienlijke bezwaren, onder meer van de Raad voor de Rechtspraak. Als getuige zou het slachtoffer onderworpen zijn aan het ondervragingsrecht van de aanklager en de verdediging, waardoor het slachtoffer zich aangevallen zou kunnen voelen in zijn of haar beleving van de gevolgen van het feit. Dat verhoudt zich slecht met de eerste doelstelling van het spreekrecht, namelijk dat het een bijdrage zou kunnen leveren aan de verwerking van het gebeurde en het herstel van de emotionele schade.

Daarom is gekozen voor een eigenstandige positie van het slachtoffer als spreker. Overigens kan de rechtbank de spreker nog steeds beëdiggen als getuige wanneer deze de grenzen van het spreekrecht overschrijdt en ter zitting (nieuwe) informatie over het feit aandraagt, of een verklaring aflegt die in strijd is met eerdere verklaringen bij de politie of officier van justitie. Daarnaast kunnen te hooggespannen verwachtingen die het slachtoffer heeft omtrent zijn rol in de rechtszitting leiden tot

³⁵ Kool, Passier en Beijer (2006)

³⁶ Tweede Kamer, vergaderjaar 2002-2002, 27 632, nr 5, p. 7

teleurstelling. Dittrich pleit in zijn wetsvoorstel dan ook voor een goede voorbereiding en begeleiding van hen die gebruik wensen te maken van het spreekrecht.

Inmiddels zijn drie jaren verstreken sinds de invoering van het spreekrecht. De vraag doet zich voor: hoe functioneert het spreekrecht in de praktijk? Zijn de hierboven geopperde bezwaren bewaarheid? Beantwoordt het spreekrecht in de praktijk aan de beoogde doelstellingen c.q. effecten? Voldoet deze voorziening, of is een grotere dan wel actievere rol van het slachtoffer in de strafprocedure wenselijk? Puttend uit het empirische materiaal uit het veldonderzoek en teruggrijpend op het eerste evaluatieonderzoek van het spreekrecht en de ssv zullen de onderzoekers in het tweede deel van dit rapport ingaan op deze vragen.

III SPREEKRECHT EN SSV IN DE PRAKTIJK

De meest in het oog springende bevinding uit de empirische studie is dat de organisatie van het spreekrecht en de ssv, dus de implementatie van de wet en de Aanwijzing op arrondissementniveau nogal wat lokale verschillen kent. Daarbij gaat het om details, maar die details kunnen grote consequenties hebben voor het slachtoffer.³⁷ Men zou zich zelfs de vraag kunnen stellen of er in de praktijk, of liever gezegd dóór de praktijk, geen sprake is van rechtsongelijkheid voor slachtoffers.

Om dit in beeld te brengen wordt de procedure van het spreekrecht en de ssv beschreven aan de hand van de belangrijkste momenten en activiteiten. Het gaat dan om een ideaaltypische beschrijving op basis van voorschriften uit de Wet op het spreekrecht en de Aanwijzing van het OM, waarbij steeds wordt aangegeven op welke punten variaties bestaan.³⁸ Daarbij grijpen we ook terug op de uitkomsten van het evaluatieonderzoek uit 2006. Vervolgens gaan we in op de oorzaken van deze variaties en de gevolgen die zij voor slachtoffers kunnen hebben. Maar eerst passeren enkele cijfers de revue.

Liever schriftelijk dan mondeling

Cijfers over aantallen mondelinge en schriftelijke slachtofferverklaringen zijn schaars. Slachtofferhulp Nederland registreert haar diensten conform resultaatafspraken met het Ministerie van Justitie. Bij het OM en de rechtbanken vindt geen centrale registratie van mondelinge en schriftelijke slachtofferverklaringen plaats.

Tabel I aantallen ssv en spreekrechtvoorbereiding (2005 – 2007)

ARRONDISSEMENT	2005		2006		2007	
	ssv	sr	ssv	sr	ssv	sr
Assen	115	5	106	0		
Groningen	127	7	138	1		
Leeuwarden	122	8	111	1	377 ³⁹	161
Zwolle	109	12	164	6		
Almelo	154	3	153	7		
Zutphen	166	8	198	11	100	17
Arnhem	185	5	235	11	173	29
Utrecht	143	5	169	19	220	18
Alkmaar	64	3	92	5	49	13
Haarlem	116	6	128	4	71	9
Amsterdam	230	17	224	12	100	18
Den Haag	305	37	583	40	68	14
Dordrecht	81	1	107	3	93	12
Rotterdam	255	3	254	4	216	16
Breda	137	14	198	11	183	17
Middelburg	74	5	65	6	87	8
Den Bosch	142	12	172	3	40	3
Maastricht	96	10	154	19	88	11
Roermond	100	7	77	7	68	4
Overig					40	5
Totaal	2721	168	3308	170	1973	356

³⁷ In dit hoofdstuk heeft de term 'slachtoffer' en 'cliënt' ook betrekking op nabestaanden van moord en doodslag die van het spreekrecht of de ssv gebruik maken.

³⁸ Omdat dit onderzoek zich heeft toegespitst op de behandeling van strafzaken in eerste aanleg, blijven de vijf ressortparketten en gerechtshoven grotendeels buiten beschouwing.

³⁹ Voor 2007 zijn de cijfers van de arrondissementen Assen, Groningen, Leeuwarden Zwolle/Leystad en Almelo, die behoren tot de Slachtofferhulpregio Noord, gecombineerd aangeleverd.

De cijfers uit het registratiesysteem van Slachtofferhulp Nederland laten van 2005 op 2006 een forse groei zien van het aantal ssv's, terwijl het aantal spreekrechtvoorbereidingen bijna gelijk blijft. De cijfers zijn nog niet compleet; alleen de voor de arrondissementen Assen, Groningen, Leeuwarden, Almelo, Zwolle/Lelystad, Utrecht, Middelburg, Rotterdam en Breda zijn definitieve cijfers aangeleverd. Met ingang van 2007 moeten de ssv-medewerkers hun 'productie' in een ander systeem moeten registreren en dat heeft in de praktijk problemen opgeleverd. Maar er zijn ook signalen dat een reorganisatie bij de sommige parketten heeft geleid tot een verminderde doorverwijzing van cliënten naar Slachtofferhulp Nederland. Of dat inderdaad zo is, valt pas te beoordelen wanneer de arrondissementsparketten cijfers over de doorverwijzing in 2007 kunnen aanleveren. Wat verder opvalt is dat de cijfers die al wel beschikbaar zijn over het jaar 2007, dat de cijfers voor spreekrecht een verdubbeling laten zien ten opzichte van voorgaande jaren.

Tabel II Aantallen ssv en spreekrechtvoorbereidingen (%)

Jaar	Ssv en sr totaal	ssv (%)	Sr (%)
2005	2889	94 %	6 %
2006	3478	95 %	5 %
2007	2329	85 %	15 %
Jaargemiddelde 2005 - 2007 (Jaargemiddelde 2005 - 2006)		91,3 % (94,5)	8.7 % (5,5%)

Bovenstaande cijfers laten zien dat er veel meer van de ssv gebruik wordt gemaakt dan van het spreekrecht. Daarbij hoort de kanttekening dat slachtoffers niet verplicht zijn om gebruik te maken van de diensten van Slachtofferhulp Nederland bij de voorbereiding op het spreekrecht. Het aantal sprekers kan in werkelijkheid dus een fractie hoger liggen. De ssv wordt vrijwel altijd door een rapporteur van Slachtofferhulp Nederland opgemaakt, soms door een politiefunctionaris of advocaat.

De drempel voor slachtoffers om gebruik te maken van het spreekrecht is blijkbaar hoog. Uit de interviews komen hiervoor verschillende redenen naar voren, waaronder:

- angst voor confrontatie met de dader;
- de belasting die het bijwonen van de rechtzaak met zich meebrengt (het uitgebreid aan de orde komen van de feiten en bijbehorende nare details, de ontkenning of 'leugens' van de verdachte);
- de 'vreemde' en formele setting;
- angst voor of onwennigheid met het spreken in het openbaar;
- het risico om als getuige opgeroepen te worden.

Rechters, officieren en medewerkers van Slachtofferhulp Nederland (ssv-ers) constateren dat het met name nabestaanden en slachtoffers van ernstige gewelds- en zedenmisdrijven en verkeersongelukken zijn die van het spreekrecht gebruik maken.

Het aantal 'gerealiseerde' slachtofferverklaringen is het resultaat van een traject dat begint met het aanbod van het OM aan het slachtoffer om gebruik te maken van het spreekrecht of een ssv te laten opmaken.⁴⁰ In de volgende paragraaf wordt deze

⁴⁰ Het evaluatierapport van het Willem Pompe Instituut uit 2006 identificeert met betrekking tot de ssv twee stroomschema's: een procedure waarbij de verdachte in preventieve hechtenis zit en een procedure waarbij de

procedure stap voor stap doorlopen en de sleutelementen in beeld gebracht. Daarbij wordt, gemarkeerd door een * aangegeven welke variaties zich in de praktijk voordoen.

Van aanbod tot verklaring in de rechtszaal

De Wet op het spreekrecht schrijft voor dat slachtoffers goed moeten worden voorbereid op het spreken ter zitting. Ook het College van Procureurs-generaal maakt daar in zijn Aanwijzing expliciet melding van. Daarom gaat aan het geven van een VIS een uitgebreide procedure vooraf. Logistiek gezien begint die bij het aanbod van het OM aan het slachtoffer, maar daarvoor is uiteraard al heel wat gebeurd.

1. Voortraject

In feite ligt het startpunt bij het plegen van het delict. Doet het slachtoffer aangifte, dan begint de politie, wanneer daartoe aanleiding is, het opsporingsonderzoek. Is er een verdachte gevonden en ziet het ernaar uit dat er voldoende bewijs voor strafvervolgning is, dan komt de zaak bij het arrondissementsparket binnen. De officier van justitie⁴¹ beoordeelt het dossier en besluit of er voldoende is om de verdachte te vervolgen (eventueel met een OM-afdoening) of dat een sepot op zijn plaats is. Vervolgens bepaalt de officier welke feiten er op de tenlastelegging komen. Vallen die feiten in de spreekrechtwaardige categorie, dan is de officier verplicht om het slachtoffer te informeren over de mogelijkheid ter zitting een mondelinge verklaring af te leggen en/of een ssv te laten opmaken.⁴²

Het is dus niet zo dat ieder slachtoffer van een delict zoals genoemd in artikel 302 in aanmerking komt om een VIS te geven. Aan een aantal voorwaarden moet zijn voldaan:

- Er moet een verdachte en voldoende bewijs zijn.
- De officier van justitie moet een positieve vervolgingsbeslissing nemen en de zaak aan de rechter voorleggen
- Het feit moet op de tenlastelegging staan.

2. Aanbod

Is aan bovenstaande voorwaarden voldaan, dan ontvangt het slachtoffer een aanbod van het OM om, indien gewenst, gebruik te maken van het spreekrecht of een ssv te laten opmaken.

Tijdstip

Volgens de Aanwijzing van het OM behoort het slachtoffer na de beoordeling van het dossier en het opstellen van de tenlastelegging schriftelijk op de hoogte te worden gesteld van de mogelijkheid een mondelinge of schriftelijke verklaring te geven.

* In sommige arrondissementen gaat dat schrijven al direct na aanmelding van de zaak bij de parketadministratie de deur uit, dus vóór de zaak beoordeeld is door de officier of parketsecretaris. Het kan echter voorkomen dat het betreffende feit na beoordeling níet op de tenlastelegging komt, of slechts *ad informandum* gevoegd. Daarmee vervalt de mogelijkheid voor het slachtoffer om een VIS te geven. Populair gezegd: het slachtoffer is 'blij' gemaakt met een dode mus.

verdacht niet in preventieve hechtenis zit of deze geschorst is. In dit rapport wordt dat onderscheid niet aangebracht, omdat het voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen geen relevante informatie oplevert.

⁴¹ In sommige gevallen ook de parketsecretaris.

⁴² Aanwijzing spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring (2004)

✱ Of alle slachtoffers die hierop recht hebben, ook daadwerkelijk het schriftelijke aanbod van het OM ontvangen, is binnen het bestek van dit onderzoek niet na te gaan. Zo komen er onder meer alarmerende signalen uit het arrondissement Amsterdam, waar het versturen van de aanbodbrieven na een reorganisatie is gestagneerd. “Ik krijg mensen op gesprek die geen aanbod hebben gehad”, aldus een officier, “Bij de reorganisatie van het parket zijn de taakverdeling en verantwoordelijkheden met betrekking tot de slachtofferzorg niet goed geregeld. Het zit nog niet ingebakken in het systeem.” De ssv-medewerker in de regio Noord-West, waaronder het arrondissement Amsterdam valt, bevestigt een daling van de aanmeldingen door het parket.

✱ Ieder parket heeft een eigen vorm om slachtoffers schriftelijk van hun rechten op de hoogte te stellen. Over het algemeen wordt hieraan gerefereerd als de ‘aanbodbrief’. Sommige arrondissementen combineren een aantal voorzieningen in één brief: het spreekrecht en de ssv, de mogelijkheid om te voegen, de wens om aanwezig te zijn bij de rechtszitting en de mogelijkheid een gesprek met de officier aan te vragen. Andere parketten versturen hiertoe verschillende brieven. Er is geen landelijke standaardbrief⁴³. Zowel officieren als ssv-medewerkers geven aan dat deze brieven zeer formeel van toon zijn en niet voor iedereen even begrijpelijk.

Slachtofferinformatie

Alle parketten hebben inmiddels een afdeling of loket ingericht belast met de informatievoorziening aan slachtoffers.

✱ Het is frappant en tekenend voor de lokale ‘parketcultuur’ dat deze afdeling in vrijwel elk arrondissement een andere naam heeft. Bij de arrondissementen uit het onderzoek kwamen we tegen: Slachtofferinformatiepunt (SIP, Den Haag), Slachtofferinformatiebureau (SIB, Den Bosch), Slachtofferinformatie Utrecht, Telefonisch Informatiepunt Slachtoffers (TIPS, Amsterdam) en Slachtofferinformatieloket (SIL, Zwolle/Lelystad). De variatie in naamgeving is geen plus wat betreft uniformiteit, zeker niet als die indicatief zou zijn voor verschillen in werkwijze, visie en functies die erachter schuilgaan.

Termijn

Onderdeel van de schriftelijke kennisgeving van het parket is een antwoordformulier waarop het slachtoffer zijn wensen kan aangeven. Dit formulier dient binnen zeven werkdagen geretourneerd te worden. Het evaluatieonderzoek uit 2006 meldt hierover: “Het strakke tijdsschema voorgeschreven in de Aanwijzing Spreekrecht en Schriftelijke Slachtofferverklaring wordt in de praktijk niet gehandhaafd. (...) Aan de overschrijding van de termijn worden in de praktijk geen gevolgen verbonden.”⁴⁴ Uit ons onderzoek komen geen signalen dat hierin verandering is opgetreden.

3. Aanmelding bij Slachtofferhulp Nederland

Heeft het slachtoffer aangegeven te willen spreken en/of een ssv te willen laten opmaken, dan meldt het parket, i.c. de afdeling slachtofferinformatie, het slachtoffer aan bij Slachtofferhulp Nederland en zorgt ervoor dat de ssv-medewerker de benodigde gegevens krijgt.

Tijdstip

Het moment van aanmelding varieert. In sommige arrondissementen gebeurt dat vrij snel nadat het antwoordformulier van het slachtoffer is ontvangen, in andere arrondissementen nadat betreffende zaak op de appointeringslijst is gezet en de datum van de rechtszitting bekend is.

⁴³ Het Parket-generaal heeft ooit een landelijk model opgesteld, maar dat wordt niet overal gebruikt.

⁴⁴ Kool, Passier en Beijer (2006:124)

* De ssv-medewerkers geven aan dat een aanmelding zes à acht weken voor de zittingsdatum de voorkeur heeft. Eerder onderneemt de ssv-er meestal geen actie, omdat de rapportage van de gevolgen zo actueel mogelijk moet zijn. Dat biedt voldoende tijd om werkzaamheden te plannen en de voorbereiding, gesprek en rapportage op een zorgvuldige manier te laten plaatsvinden. Niet zelden komt het echter voor dat zaken veel later worden aangemeld, zelfs tot een paar dagen voor de zitting. Bij wijze van uitzondering hebben ssv-medewerkers daar geen problemen mee, maar in sommige arrondissementen lijken deze spoedaanmeldingen eerder regel dan uitzondering te zijn. In sommige gevallen leidt dit ertoe dat er geen tijd meer is om een ssv op te maken of de cliënt voor te bereiden op het spreken. Het slachtoffer kan in zo'n geval dus niet zijn recht uitoefenen. Of de rapportage wordt een haastklus, wat de kwaliteit van de ssv niet ten goede komt en onbevredigend kan zijn voor de cliënt.

Gegevens

De Aanwijzing schrijft voor dat het parket behalve de contactgegevens van het slachtoffer ook een kopie van de aangifte en het relevante deel van de tenlastelegging dient te verstrekken aan de Slachtofferhulp Nederland. De meeste van hen vinden dat noodzakelijke informatie voor een goede voorbereiding en gespreksvoering.

* Afgaande op de ervaringen van de geïnterviewde ssv-medewerkers lijken de parketten deze informatie zelden compleet aan te leveren. De tenlastelegging wordt meestal wel bij de aanmelding gevoegd, maar de aangifte ontbreekt vaak. Omdat de mondelinge of schriftelijke verklaring van slachtoffers niet in tegenspraak mag zijn met eerdere verklaringen afgelegd bij de politie, is deze informatie wel essentieel. In het ergste geval loopt het slachtoffer het risico om als getuige opgeroepen te worden.

* Een ander belangrijk gegeven is de zittingsdatum. In sommige arrondissementen geeft de afdeling slachtofferinformatie op eigen initiatief door wanneer een bepaalde zaak op de rol staat. In andere gevallen geven de ssv-ers een lijst door met zaken die zij in behandeling hebben, en stuurt de afdeling slachtofferinformatie de lijst terug voorzien van de zittingsdata die op dat moment bekend zijn. Ook hier gaat wel eens wat mis in de communicatie. In de gevallen waarin een ssv-er uit het arrondissement waar het slachtoffer woont de verklaring heeft opgemaakt, maar de zaak in een ander arrondissement dient, is de communicatie extra kwetsbaar.

4. Het gesprek met de ssv-medewerker

Net als bij de reguliere dienstverlening hanteert SHN in geval van het opmaken van een ssv of de voorbereiding van het spreken de actieve benadering: de ssv-medewerker benadert de cliënt en maakt een afspraak voor het gesprek.

Locatie

* De locatie van het gesprek is verschillend. In twee arrondissementen (Utrecht en Den Haag) zijn de ssv-medewerkers gehuisvest op het arrondissementsparket. De bedoeling is dat de thans in ontwikkeling zijnde afdelingen Juridische Dienstverlening van Slachtofferhulp Nederland, waartoe behalve de ssv-ers ook behoren de voegingsadviseurs en de vrijwilligers die ondersteuning verlenen bij het invullen van voedingsformulieren en de zittingsbegeleiding verzorgen, zich op de arrondissementsparketten vestigen. Dat heeft voor het slachtoffer het voordeel dat verschillende diensten, zoals het voegen en een eventueel gesprek met de officier van justitie, te combineren zijn in één bezoek en dat bespaart tijd. Een ander voordeel is dat de lijnen tussen ssv-medewerker en parketmedewerker of officier kort zijn, wat bepaalde zaken in de procedure, zoals informatievoorziening of het oplossen van problemen kan stroomlijnen. In andere arrondissementen vinden de gesprekken plaats op het regiokantoor van Slachtofferhulp of een lokaal Bureau. Dat

kan weer gunstig zijn omdat die locatie in of dicht(er)bij de woonplaats van het slachtoffer ligt. In uitzonderlijke gevallen vindt er huisbezoek plaats.

Inhoud van het gesprek

Het gesprek volgt in grote lijnen een vast stramien. Het slachtoffer ontvangt informatie over de procedure en de betekenis van het spreekrecht en/of de ssv, en over de algemene gang van zaken tijdens de rechtszitting. Er is gelegenheid tot vragen stellen. Daarna neemt de ssv-er een aantal standaardgegevens op en checkt of er een voeging plaatsvindt, of het slachtoffer naar de rechtszitting wil en aanverwante zaken. Dan komen de fysieke, emotionele en sociale gevolgen van het delict voor het slachtoffer aan bod, waarvan de ssv-er aantekeningen maakt.

✱ Het informatieve gedeelte wordt mede bepaald door de eventuele aanwezigheid van de officier die de zaak behandelt, dan wel het gegeven dat het slachtoffer een gesprek met de officier heeft gehad of nog zal hebben. Is de officier aanwezig⁴⁵, dan neemt die de 'technische' zaken voor rekening: de inhoud van de tenlastelegging, het verloop van de rechtszaak, de bewijsmogelijkheden, informatie over de dader (b.v. psychiatrische rapportages) en de mogelijke strafeis. De ssv-er beperkt zich dan tot het 'emotionele' gedeelte; het opnemen van de verklaring. Is er geen gesprek met de officier, dan kan de ssv-er hooguit algemene informatie over de rechtszitting geven en eventueel het slachtoffer inzage geven in de tenlastelegging, hoewel dat in principe als taak van de officier wordt gezien. "Je moet niet op de stoel van het OM willen gaan zitten, of de (capaciteits-, red.)problemen van het OM oplossen", aldus één van de ssv-medewerkers.

Komt het slachtoffer alleen voor een mondelinge voorbereiding op het spreekrecht dan legt de ssv-er de 'spelregels' uit: de verklaring mag alleen gaan over de gevolgen en mag maximaal tien à vijftien minuten duren. Zowel het OM als Slachtofferhulp Nederland geven er de voorkeur aan dat het spreken plaatsvindt in combinatie met een ssv. Dat biedt houvast op een moment dat spanning en emoties de overhand krijgen. Bovendien is de ssv een officieel processtuk. Ssv-medewerkers adviseren slachtoffers die willen spreken doorgaans dan ook om een ssv op te stellen of ten minste een aantal steekwoorden op papier te zetten. Kiest het slachtoffer alleen voor de ssv, maar is hij of zij in de perceptie van de ssv-er goed in staat om een mondelinge verklaring af te leggen, dan geven sommige ssv-ers aan hun cliënt dan te stimuleren om ook te spreken. Daaraan liggen twee gedachten ten grondslag: het kan een extra steun zijn bij de verwerking van het gebeurde en een slachtoffer dat spreekt maakt meer indruk in de rechtszaal dan een verklaring in het dossier.

Het opmaken van een ssv verloopt bijna altijd via Slachtofferhulp Nederland, maar het uitoefenen van het spreekrecht staat het slachtoffer vrij om al dan niet gebruik te maken van de diensten van de ssv-medewerker.

Duur

De interne richtlijn van Slachtofferhulp Nederland geeft aan dat een ssv-gesprek zo'n 1 à 1,5 in beslag neemt.

✱ De duur van een gesprek verschilt per persoon. De ernst van het delict en de manier waarop het slachtoffer ermee omgaat, zijn daarin sterk bepalend. Maar in sommige arrondissementen ruimt de ssv-er structureel meer tijd in voor een gesprek.

Aanvullende dienstverlening

Slachtofferhulp Nederland biedt nog andere diensten op juridisch vlak: hulp bij het voegen van schade en zittingsbegeleiding.

⁴⁵ In het allereerste experiment met de ssv vond het ssv-gesprek altijd in aanwezigheid van de officier van justitie plaats, maar die vorm is in latere experimenten en de landelijke implementatie losgelaten.

* Als dat mogelijk is, proberen ssv-medewerkers afspraken te combineren met die van de medewerker die helpt bij het invullen van de voegingsformulieren.

Mocht een ssv-er er tijdens het gesprek achter komen dat het slachtoffer nog geen voegingsformulier heeft ingevuld, maar dat wel wil, of dat er nog geen contact is geweest met Slachtofferhulp Nederland om van de andere diensten, zoals zittingsbegeleiding gebruik te maken, dan verwijzen svv-ers het slachtoffer door of regelen ter plekke dat de gewenste dienstverlening wordt geleverd. Niet iedere ssv-er gaat daarin even ver, wat te maken heeft met standplaats, werkdruk en de mogelijkheid om agenda's af te stemmen.

* Is de verklaring opgesteld, goedgekeurd door het slachtoffer en is de eventuele mondelinge voorbereiding op het spreken gegeven, dan is de zaak voor de ssv-medewerker afgesloten. Er vindt niet standaard een terugkoppeling of nagesprek plaats wanneer de zitting is geweest en de uitslag bekend is. In sommige arrondissementen geven ssv-medewerkers echter aan wel naar de zitting te gaan als hun cliënt zal spreken. Dat gebeurt bij wijze van emotionele support, maar ook omdat ze willen zien hoe het hun cliënt vergaat en welke indruk de verklaring in de rechtszaal maakt.

5. De rapportage

De ssv bestaat uit drie delen, te beginnen met een formeel gedeelte met daarin gegevens van het slachtoffer, het delict, parketnummer e.d., een informatief gedeelte, waarin onder meer staat of er een gesprek met de officier van justitie plaatsvindt, de datum van de zitting, of er gevoegd wordt, of het slachtoffer zal spreken en wie de rapporteur is. Daarna volgt het inhoudelijk gedeelte, waarin de fysieke, emotionele en sociale gevolgen van het delict beschreven staan. Het inhoudelijk gedeelte is aan een maximum van anderhalve pagina gebonden. Eventueel voegt de rapporteur in noten nog relevante waarnemingen of andere informatie toe. Daarna volgt de ondertekening door het slachtoffer. In totaal beslaat de ssv twee, maximaal drie pagina's. Het ondertekende exemplaar van de ssv komt in het strafdossier terecht, met afschriften voor de cliënt, eventueel de vrijwilliger die de cliënt begeleidt en de voegingsadviseur.⁴⁶ De ssv-medewerker bewaart een exemplaar met alle bijbehorende correspondentie in het eigen archief. De ssv dient, volgens de Aanwijzing van het OM, twee weken voor de rechtszitting op het parket te zijn.

Format

* Hoewel de ssv-medewerkers wel dezelfde informatiecategorieën en in grote lijnen dezelfde volgorde aanhouden, is er geen in praktijk geen sprake van een uniform gebruik van het landelijk formulier⁴⁷. Wel wordt het schriftelijke verslag altijd op het logopapier van Slachtofferhulp Nederland geprint.

Feedback

De conceptversie van het rapport wordt naar de cliënt verstuurd, die desgewenst veranderingen kan voorstellen die de rapporteur verwerkt. Is de inhoud naar wens, dan ondertekent de cliënt zijn verklaring en kan deze naar het parket worden verstuurd.

* De snelste en gemakkelijkste manier van feedback is via de email. Beschikt het slachtoffer daar niet over, dan is de post het alternatief, hetgeen echter wel een aantal dagen in beslag neemt. In spoedeisende zaken is de tijd en mogelijkheid om feedback te geven heel beperkt. "Het moest eigenlijk in één keer goed", aldus een

⁴⁶ Wanneer er al een voegingsformulier is ingevuld, controleert de ssv-er of de voegingsadviseur of er geen tegenstrijdigheden in beide documenten staan. Is er nog geen voeging opgemaakt, dan kan de voeger de onderbouwing van de immateriële schade mede baseren op de informatie uit de ssv.

⁴⁷ Zie bijlage.

slachtoffer die daarmee geconfronteerd werd. Een ssv-medewerker vertelt dat ze uit tijdnood de verklaring soms telefonisch met cliënten doorneemt. Soms is het moeilijk om cliënten te bereiken. De contactgegevens zijn incorrect dan wel veranderd, of de cliënt reageert niet. Ssv-medewerkers geven aan zich veel moeite te getroosten om in zo'n geval toch contact te krijgen, maar het is een onwelkome extra tijdsbelasting.

✱ Tijdnood dwingt ssv-ers er soms toe om de verklaring zonder handtekening van de cliënt aan te leveren. In het geval van buitenlandse cliënten doet die situatie zich wel eens voor omdat post over de grenzen nu eenmaal lang(er) onderweg is. Dat lossen de ssv-ers op door tijdens het gesprek met slachtoffers af te spreken dat zij op voorhand instemmen met de inhoud van de verklaring, of na telefonisch contact over de conceptrapportage. In plaats van de handtekening van het slachtoffer volgt dan een zinsnede als 'Na telefonisch overleg is ... akkoord met de inhoud'. Daar de ssv een officieel processtuk is, roept dat wel vragen op over de juridische status, maar over het algemeen worden deze stukken niet door het parket of de rechtbank.⁴⁸

Aanlevering bij het parket

✱ In principe is het slachtoffer zelf verantwoordelijk voor versturing van de ssv naar het parket. Daartoe voegt de ssv-medewerker een antwoordvelop bij de definitieve versie van de verklaring. Een check of de cliënt dat daadwerkelijk doet, is er in principe niet. Een aantal ssv-medewerkers geeft aan de regie daarom liever in eigen hand te houden en de getekende ssv naar hen terug te laten sturen. Zij zorgen dan voor aanlevering bij het parket.

✱ Duidelijk mag zijn dat de deadline van twee weken voor de zitting lang niet altijd haalbaar is. Het komt zelfs voor dat de ssv daags voor of op de dag van de zitting aan het dossier wordt toegevoegd. Daarmee ontstaat het risico dat de officier of rechter niet op de goede manier aandacht aan de verklaring kan of wil besteden.

6. Het gesprek met de officier van justitie

Slachtoffers hebben het recht om een gesprek met de officier van justitie aan te vragen. Bij sommige delicten krijgt het slachtoffer daartoe een aanbod. Volgens de Aanwijzing dient dit bij voorkeur enkele weken voor de zitting te gebeuren. Daarnaast heeft het OM de plicht om het slachtoffer op de hoogte te houden van ontwikkelingen in de zaak, zoals de datum van de zitting en eventuele verschuivingen daarin, of het een *pro forma* zitting betreft, of dat de zaak wordt aangehouden. Dit hoort over het algemeen tot de taken van de afdeling slachtofferinformatie.

Recht en plicht

✱ Slachtoffers hebben het recht om een gesprek met de officier van justitie aan te vragen, maar die "heeft niet de plicht om dat gesprek per definitie te houden", aldus een officier. Een aantal geeft aan, zeker bij zwaardere delicten, het slachtoffer te willen zien en spreken. Sommige parketten sturen daar ook op. "Ik wil een gezicht bij de zaak", of "Ik wil zelf horen wat de impact is geweest", motiveren de officiers. Ook is het een gelegenheid om de spelregels nog eens goed uit te leggen en aan verwachtingenmanagement te doen door informatie te verstrekken over de bewijsmogelijkheden, de verwachte strafeis en erop te wijzen dat de rechter de verdachte kan vrijspreken.

Combinatie

✱ In het allereerste experiment met de ssv voerden de officier van justitie en de 'slachtofferbejegenaar' van Slachtofferhulp Nederland gezamenlijk het gesprek. Tegenwoordig is dat eerder uitzondering dan regel. In bepaalde parketten is er een expliciete beleidslijn om het officiersgesprek altijd los van het ssv-gesprek te laten

⁴⁸ Indien mogelijk, wordt een getekend exemplaar nagezonden.

plaatsvinden. Sommige officieren zoeken juist bewust de combinatie met het ssv-gesprek. “Het slachtoffer hoeft maar één keer te komen en het is ook prettiger voor de gespreksvoering als één persoon niet tegelijkertijd hoeft te luisteren, mee te leven en te schrijven”, zo beargumenteert één van hen. Een deel van de ssv-ers is ook warm voorstander van een combinatie, maar bij anderen overheerst reserve. Agenda’s zijn moeilijk op elkaar af te stemmen en dan is de jouwe ondergeschikt, is hun ervaring. Het ligt voor de hand dat een combinatiegesprek gemakkelijker te organiseren is als de ssv-ers hun standplaats op het parket hebben.

Welke officier?

✱ De zaakofficier is degene die de strafzaak voor de rechtszitting voorbereidt. De zittingsofficier is degene die optreedt tijdens de rechtzitting. Vaak gaat het om één en dezelfde persoon. Is dat niet het geval, dan is een goede overdracht noodzakelijk, zeker waar het zaken in relatie tot het slachtoffer aangaat zoals bepaalde afspraken die zijn gemaakt. Het parket is er ook verantwoordelijk voor dat een eventuele wisseling van de aanklager aan het slachtoffer wordt meegedeeld, zodat die zich ter zitting niet opeens geconfronteerd ziet met een andere officier dan de persoon waarmee het eerdere gesprek is gevoerd.

‘Extra’s’

✱ Soms levert de officier of de slachtoffermedewerker van het parket extra ‘service’ aan het slachtoffer. Een officier vertelt dat ze, wanneer ze slachtoffers ontvangt, meestal een kleine rondleiding geeft door het gerechtsgebouw. “Als iemand weet waar de parkeerplaats is, en de koffieautomaat, dat er een aparte wachtruimte is voor slachtoffers en waar iedereen in de rechtszaal zit, dan kan dat weer een stuk van de spanning voor de rechtszitting wegnemen.” Zij zou het geen slecht idee vinden als Slachtofferhulp Nederland zo’n rondleiding zou opnemen in de dienstverlening aan slachtoffers die spreken op de zitting.

7. De zitting

Dan is de dag van de rechtszitting aangebroken. Niet ieder slachtoffer heeft behoefte om in de rechtszaal aanwezig te zijn, maar bij het uitoefenen van het spreekrecht is dat uiteraard noodzakelijk. Het is voor het slachtoffer belangrijk om te weten of het een zitting van de politierechter, de meervoudige kamer of de kinderrechter betreft, omdat voor dergelijke zittingen verschillende regels en gebruiken gelden. Zo behandelt de politierechter relatief ‘lichte’ zaken, die wel een grote impact op slachtoffers kunnen hebben, zoals in het geval van artikel 6 van de Wegenverkeerswet. De Meervoudige Kamer behandelt zware zaken, zoals moord, doodslag, zware gewelds- en zedenmisdrijven. De kinderrechter behandelt zaken met minderjarige verdachten en de zitting vindt achter gesloten deuren plaats. Slachtoffers mogen alleen aanwezig zijn tijdens het geven van hun verklaring.

Voorzieningen

✱ Volgens de regels van het OM zou er op iedere rechtbank een aparte wachtruimte voor slachtoffers (en getuigen) moeten zijn. Dat is niet overal het geval. Bovendien kunnen slachtoffers en hun familie de dader en diens familie of vrienden op de gang of buiten de rechtbank tegenkomen. In sommige arrondissementen worden de slachtoffers al bij de ingang door de slachtoffermedewerker opgevangen en vanaf daar tot en met het einde van de zitting begeleid. Een slachtoffer vertelt dat er voor zijn gezelschap van 60 personen zelfs een aparte kamer met videoscherm beschikbaar was, omdat niet iedereen op de publieke tribune in de rechtszaal kon plaatsnemen. Op andere plaatsen voelen slachtoffers zich juist weer aan hun lot overgelaten.

Moment

★ De Wet op het spreekrecht geeft geen bindend voorschrift over het moment tijdens de rechtszitting waarop de slachtofferverklaring aan bod moet komen. De opsteller geeft aan dat het meest voor de hand liggende moment na de behandeling van de feiten, de ondervraging van de verdachte en de getuigen ligt, dus vóór de aanklager met het requisitoir begint. Dat lijkt over het algemeen ook te gebeuren, al suggereren enkele respondenten dat een tijdstip vroeger of later in de rechtszitting adequater zou zijn. Een advocaat zou het spreken liever aan het begin van de zitting laten plaatsvinden, want “Dan is iedereen nog fris, en is het slachtoffer nog niet belast met het verloop van de zitting.” Een rechter zou de mondelinge slachtofferverklaring liever een plaats geven na een soort ‘tussenvonnissen’, een schuldigverklaring, omdat naar zijn mening het spreken niet past in een zaak waarin de verdachte ontkent en de schuldvraag nog niet beantwoord is.

Integraal, fragmenten of samenvatting

★ Is er geen spreker aangemeld, maar wel een ssv aangeleverd, dan zeggen officieren en rechters unaniem dat zij altijd aandacht besteden aan de verklaring, maar dat antwoord ligt ook wel voor de hand. Rechters lezen in sommige gevallen de verklaring integraal voor, anderen citeren of vatten samen. “Als ik weet dat het slachtoffer of de nabestaanden in de zaal zitten, lees ik de hele verklaring voor”, aldus een rechter. Een andere rechter vraagt in zo’n geval altijd aan het slachtoffer of die alsnog zelf de verklaring wil voorlezen.

De ene rechter heeft meer voordrachtalent dan de andere, zo constateren respondenten. Ook aanklagers halen regelmatig passages aan of geven een samenvatting in het requisitoir, bijvoorbeeld ter motivering van de strafeis. Hoeveel aandacht de slachtofferverklaring krijgt, is sterk afhankelijk van het soort rechtszitting. De politierechter moet veel zaken op een zitting afhandelen en er wordt maar weinig tijd ingeruimd voor een zaak. Een slachtofferverklaring wordt dan al snel als een belasting ervaren, in plaats van als een meerwaarde. De behandeling van een zaak bij de Meervoudige Kamer duurt veel langer en dan leggen vijf of tien minuten voor het slachtoffer een minimaal beslag op de beschikbare tijd.

Reacties en attitudes

★ Een mondelinge slachtofferverklaring in de rechtszaal maakt indruk, blijkt uit de interviews: “Soms lopen de tranen over de wangen van de aanwezigen.” “Het is frappant hoe je wordt meegenomen door de emoties van de nabestaanden. Dan is het dood- en doodstil in de zaal.” “Het zijn goede, afgewogen verhalen, die weinig tijd kosten”. “Zorgvuldig, goed onderbouwd.” “Sprekers zijn goed voorbereid, ze houden zich over het algemeen goed aan de spelregels.” Een enkeling is minder positief: “Het was een emotioneel drama, waarbij iedereen naar het plafond zat te kijken in de hoop dat het zo snel mogelijk afgelopen was, omdat ze niet wisten hoe ze het hadden.” “Als je slachtoffers tijdens de rechtszitting af en toe ziet stuntelen...”

De meeste respondenten vinden emoties in de rechtszaal geen probleem, maar ze moeten niet de overhand krijgen. Voor rechters leveren de slachtofferverklaringen soms wel problemen op. Zij moeten immers objectief en zakelijk blijven, maar, “Ik ben nu eenmaal geen ijspilaar”, zoals één van hen het uitdrukt. Daarom hechten zij veel waarde aan een goede voorbereiding van het spreken, bij voorkeur op papier, want ze zijn huiverig voor ‘ongeleide projectielen’: “Ik wil de verklaring van tevoren doorlezen om me mentaal voor te bereiden. Als ik bijvoorbeeld weet dat de ouders van een kind dat is omgekomen bij een verkeersongeval tijdens de zitting zullen spreken en er zit niets in het dossier, dan kan ik daar echt buikpijn van hebben. Je hebt zelf tenslotte ook kinderen.” Het blijft een feit dat, zoals verschillende respondenten aangeven, emoties strafrechtelijk geen plaats hebben. Hoe een rechter daarmee omgaat, is afhankelijk van de persoon. Hoeveel ruimte een rechter het slachtoffer biedt wat betreft emoties en de reikwijdte van de verklaring, is ook erg

verschillend. Sommige rechters hanteren de spelregels strikt en grijpen in als het slachtoffer ingaat op de feiten of de dader aanspreekt. Een ssv-medewerker heeft een ervaring dat het slachtoffer om die reden – na ettelijke waarschuwingen - uit de zaal is verwijderd. Andere rechters betonen grote coulance, soms tot ongenoegen van de verdediging.

Rechters zijn onafhankelijk en hebben een behoorlijke speelruimte wat betreft de regie van de rechtszaak en de interpretatie van de regels. Zo vertelt een slachtoffer, een nabestaande van moord, dat zowel hij als zijn dochter hebben gesproken tijdens de zitting en ook ieder een eigen ssv hebben laten opmaken. De wet op het spreekrecht stelt nadrukkelijk dat er maar één nabestaande van het slachtoffer mag spreken. In de ssv mogen de verhalen van verschillende nabestaanden en betrokkenen opgenomen worden. De ene rechter is meer bereid dan andere om ten gunste van het slachtoffer of de nabestaande van de regels af te wijken.

De reactie van de verdachte op de verklaring is heel verschillend. Meestal vragen rechters wel naar een reactie. Soms geven verdachten geen krimp, soms een obligate spijtbetuiging, maar er zijn ook gevallen waarin de verdachte zichtbaar is aangedaan en er oprechte excuses en bliken van medeleven komen. Voor de verdediging is de slachtofferverklaring een lastig gegeven, omdat een indrukwekkend verhaal een bijdrage kan leveren aan de afweging van de rechter wat betreft overtuiging en bepaling van de ernst van het misdrijf, maar een advocaat niet het recht heeft om het slachtoffer op de verklaring te bevragen.

8. Vervolg

De rechtszitting vormt niet de laatste stap in de procedure, want meestal volgt de uitspraak pas enkele weken later.

Nagesprek

✱ In sommige gevallen houdt de officier van justitie na de zitting een nagesprek met het slachtoffer. Het is zeker geen standaardprocedure, en beperkt zich over het algemeen tot zware, intensieve zaken. Het biedt het slachtoffer de gelegenheid om vragen te stellen over de vervolprocedure en de ervaringen van de rechtszitting te ventileren. Voor de officier is het een gelegenheid om (opnieuw) de verwachtingen van het slachtoffer te toetsen en zonodig bij te stellen.

Vonnis

Heeft de slachtofferverklaring invloed op de uitspraak? Het antwoord is een gekwalificeerd 'ja'. Die invloed doet zich op verschillende manier gelden:

- Het verhaal van het slachtoffer en de ernst van de feiten weegt mee in de strafeis van de officier. De eis kan – binnen een bandbreedte - hoger uitvallen of er kunnen bijzondere voorwaarden zoals een contactverbod worden opgenomen.
- Een indrukwekkende verklaring – waarbij een gesproken verklaring meer indruk maakt dan een ssv, zo is de consensus – kan bijdragen aan de overtuiging van schuld, hoewel dat strikt genomen niet de bedoeling van de wet is.
- De informatie over de gevolgen is een element in de bepaling van de ernst van het misdrijf.
- De rechter grijpt bij de motivering van het vonnis terug op de slachtofferverklaring.

✱ Hoe deze invloed zich vertaalt in de straf, daarover kan geen enkele rechter een uitspraak doen. Wel vinden zij de informatie over de gevolgen zonder meer een goede aanvulling in het dossier. "Het is één van de vele elementen die je meeneemt

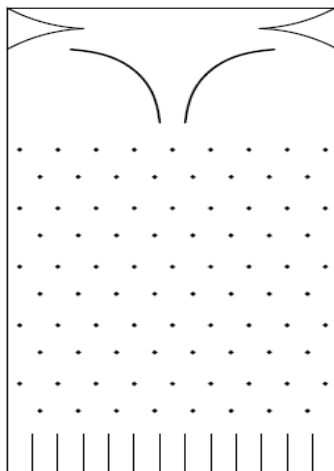
in de afweging”, aldus een rechter, die uitlegt dat de strafmaat voor een belangrijk deel wordt bepaald aan de hand van gevalsvergelijking. “Het heeft invloed, maar die is niet te kwantificeren.” Overigens hoeft het effect van de VIS niet altijd nadelig voor de verdachte uit te pakken. Zijn verdachten oprecht aangedaan door het verhaal van het slachtoffer en volgen gemeente spijtbetuigingen, dan is dat bij de afweging een element in het voordeel van de verdachte.

★ Het OM en de verdediging kunnen in hoger beroep gaan tegen de uitspraak van de rechter. Op deze beslissing kan het slachtoffer geen invloed uitoefenen. De officier heeft tot taak om het slachtoffer te informeren over de zittingsdatum en de mogelijkheid om ook hier spreekrecht uit te oefenen. Het kan zijn dat een slachtoffer bij de behandeling in eerste aanleg geen gebruik wilde maken van het spreekrecht, maar nu wel. Of men is de spanning en de langslpende procedures zat en ziet af van hernieuwd spreken. Bij de behandeling in tweede aanleg blijft de ssv deel uitmaken van het strafdossier, en kan wanneer daartoe aanleiding is, geactualiseerd worden.

Aan het einde van deze beschrijving gekomen, kunnen we stellen dat er in feite grote twee grote zwakke plekken zitten in de procedure: het gebrek aan uniformiteit in de uitvoering en de kwetsbaarheid van de communicatie en informatievoorziening. Opvallend is dat het evaluatierapport uit 2006 al tot dezelfde slotsom komt. Op dat moment geeft dat echter nog geen aanleiding tot zorg, omdat het spreekrecht en de ssv pas net geïmplementeerd zijn, of bij sommige parketten nog in de implementatiefase verkeert. Het gaat om beginnersfouten en groei pijn. Maar drie jaar later is het wel degelijk zorgwekkend om te constateren dat dezelfde knelpunten nog steeds bestaan. Nogmaals, het gaat vaak om details, en in heel veel arrondissementen en gevallen verloopt de procedure redelijk tot goed, maar dat ontslaat de betrokken instanties niet van de verplichting om verbeteringen aan te brengen in de uitvoering. De rechtsgelijkheid van slachtoffers is namelijk in het geding.

Recht in verscheidenheid? De *quincunx* van Galton

Aan het begin van dit hoofdstuk stelden we de hypothetische vraag of de grote variatie in de praktijk van de procedure – weliswaar op detailniveau – niet leidt tot rechtsongelijkheid voor het slachtoffer. Aan de hand van voorgaande beschrijving van het traject, waarin de 28 met een ★ gemarkeerde punten van variatie zeker geen uitputtende opsomming vormen, beantwoorden we die vraag met ‘ja’. De beeldspraak van de *quincunx*, of het spijkerbord van Galton zal dienen om dat antwoord te verduidelijken.

De wiskundige Galton gebruikte het spijkerbord om de normale verdeling bij kansberekening te simuleren. Hij gooide achtereenvolgens talloze knikkers door de trechter en keek hoe ze zich over de vakjes op de bodem verdeelden. De keren dat en de manier waarop het balletje op een spijker botst, bepaalt de plaats in de vakverdeling op de bodem. Er ontstaat een symmetrisch bergje met heel veel knikkers in het midden en een afnemend aantal knikkers in de verder naar buiten liggende vakken. In de buitenste vakken komen heel weinig knikkers terecht. Passen we het spijkerbord toe op het recht om een slachtofferverklaring af te leggen, dan representeren de knikkers de slachtoffers

die van het recht gebruik willen maken en de spijkers de punten van variatie die zich in de praktijk van de procedure voordoen, dus de * uit de voorgaande beschrijving. Het beginpunt – de trechter, die de wet op het spreekrecht en de ssv symboliseert – is voor ieder slachtoffer gelijk. De vakjes in het midden representeren de gevallen waarin het slachtoffer op een succesvolle en bevredigende manier van het recht en de daarbij horende voorzieningen gebruik heeft kunnen maken. Hoe verder van het midden, hoe meer obstakels en pijnpunten het slachtoffer is tegengekomen. De buitenste twee vakjes representeren de gevallen waarbij het slachtoffer buiten de boot is gevallen, en geen gebruik heeft kunnen maken van zijn recht.

Zoals de meeste knikkers in het midden terecht komen, zo doorlopen de meeste slachtoffers ook de procedure op de goede of optimale manier. Maar voor een niet onaanzienlijk aantal verloopt de procedure niet bepaald optimaal en een enkeling blijft ergens steken – en komt in het buitenste vakje terecht. De term ‘kans’ in de titel van dit onderzoek refereert aan dit mechanisme.

De kans dat slachtoffers niet of op een ‘gemankeerde manier’ van het spreekrecht en de ssv gebruik kunnen maken is gelukkig kleiner dan die op succes, maar zou eigenlijk niet moeten bestaan. De slachtoffers die aan dit onderzoek hebben meegewerkt, hebben het traject succesvol doorlopen, in de zin dat zij hun verklaring hebben kunnen geven. Maar ook zij rapporteren dat het verloop en de inhoud van de procedure op sommige momenten onduidelijk was, en soms zelfs onbevredigend. Dat had dan meestal te maken met de reacties van de andere procespartijen op de verklaring, de bejegening in de rechtszaal en de uitkomst van de zitting, of met het ontbreken van bepaalde voorzieningen. Maar geen enkele van hen heeft spijt van de keuze om gebruik te maken van het spreekrecht of de ssv: bij een eventueel hoger beroep zouden zij weer van het recht gebruik maken.

Aan het einde van deze paragraaf moeten we nog één vraag beantwoorden: waarom zitten er nog zoveel kwetsbare punten in de uitvoering van het spreekrecht en de ssv? Het definiëren van de oorzaken levert tenslotte de sleutel tot verbeteringen.

Lokale cultuur

Een belangrijke oorzaak voor de variatie is gelegen in het feit dat ieder arrondissement zijn eigen cultuur kent. Het Parket-generaal stelt de landelijke kaders, maar de afzonderlijke parketten hebben daarbinnen een zekere autonomie wat betreft de uitvoering. Interne ontwikkelingen zoals reorganisaties hebben grote invloed. Datzelfde geldt voor de rechtbanken. De prioriteit die aan slachtofferzorg wordt gegeven, verschilt per arrondissement. Het ene arrondissement is behoudender en opereert meer volgens de letter van de wet dan het andere. De keuze van prioriteiten verschilt.

Ook bij Slachtofferhulp Nederland is het zo dat het Hoofdkantoor de landelijke kaders stelt, maar dat er regionaal ruimte is voor een eigen invulling. Dat leidt tot een gebrek aan uniformiteit. Omdat Slachtofferhulp Nederland wat betreft de ssv en het spreekrecht taken uitvoert voor Justitie, is de organisatie daarnaast genoodzaakt haar werkprocessen af te stemmen op die van de arrondissementsparketten.

Communicatie en informatie

Een tweede belangrijke oorzaak is niet exclusief van toepassing op de justitiële keten: er is geen organisatie waar de communicatie en informatievoorziening vlekkeloos verlopen. Wel wordt er door de wetgever en het College van Procureurs-generaal grote nadruk gelegd op de correcte bejegening van en informatievoorziening aan het slachtoffer. De oprichting van de afdeling slachtofferinformatie op de parketten is een goede stap in de richting. In Utrecht start binnenkort een pilot met een slachtofferloket waarin alle betrokken instanties, OM, politie, de Zittende Magistratuur en Slachtofferhulp Nederland, vertegenwoordigd zijn. Wat zeker verbetering behoeft, is het tijdig en compleet aanleveren van de

informatie die nodig is om de ssv en het voorbereiden op het spreken op een goede en zorgvuldige manier te laten verlopen.

Personele capaciteit

Het evaluatierapport uit 2006 stelt onder meer dat de ssv en het spreekrecht als 'maatwerk' worden ervaren. "Anders dan de uitvoering van de wet Terwee gaat het hier niet om 'geld', maar om bejegening. En dat vereist, zo is het gevoelen op de parketten, een zekere expertise. Echter, juist dat gegeven maakt de uitvoering van dit onderdeel van de slachtofferzorg tot op zekere hoogte kwetsbaar. Het wegvallen, tijdelijk of structureel, van medewerkers lijkt problemen te kunnen opleveren. Niet alleen is de vervanging niet zo maar geregeld, ook lijkt de expertise te zijn geconcentreerd bij een beperkte groep parketmedewerkers. (..) Wat de rapporteurs van de schriftelijke slachtofferverklaring betreft, geldt eenzelfde observatie. Zij profileren zich als 'kleine zelfstandige' binnen de moederorganisatie." Dit lijkt anno 2008 nog niet helemaal te zijn verdwenen. Verdwijnen de 'specialisten' dan verdwijnt daarmee ook kennis, expertise en aandacht voor dit onderwerp.

Afstemming werkprocessen

De afstemming van werkprocessen is een volgend punt. Fysieke nabijheid kan dat stimuleren. Daarom wil Slachtofferhulp Nederland de afdelingen Juridische Dienstverlening, waarvan de ssv-ers deel uitmaken, op de parketten huisvesten. Maar ook registratie- en *workflows*systemen van de betrokken instanties moeten met elkaar communiceren. Daarnaast is discipline wat betreft het naleven van afspraken en termijnen een belangrijke vereiste.

Conflicterende prioriteiten

Slachtofferzorg is slechts één van de prioriteiten van het OM. Zijn hoofddoelstelling is het vervolgen en straffen van plegers van delicten en overtredingen. Daar wordt het ook op afgerekend. In Nederland is immers sprake van een sterk dadergeoriënteerd strafrecht. Slachtofferrechten vormen in wezen een anomalie binnen de huidige constellatie en uitgangspunten van het strafrecht en kunnen de rechten van de verdachte onder druk zetten. Dat, in combinatie met een hoge productiedruk bij het OM en de rechtbanken maakt dat slachtofferrechten relatief de neiging hebben om als eerste het onderspit te delven. Daarop staan in feite weinig sancties. Als het OM de rechten van de verdachte niet in acht neemt, kan dit in de rechtszaal tot een niet-ontvankelijk verklaring van het OM of vrijspraak van de verdachte leiden. Het slachtoffer heeft niet zo'n sterke positie.⁴⁹

Eigen verantwoordelijkheid

Tenslotte moet de eigen verantwoordelijkheid van het slachtoffer niet buiten beschouwing blijven. Wanneer zij niet bereikbaar zijn of afspraken niet nakomen, stageert de procedure ook.

In dit hoofdstuk is de uitvoeringspraktijk van het spreekrecht en de ssv uitgebreid aan de orde gekomen. Als belangrijke conclusie mag gelden dat het voor de kans op het optimaal en succesvol doorlopen van de procedure uitmaakt in welk arrondissement de zaak van het slachtoffer voorkomt. In sommige arrondissementen hebben OM, rechtbank en Slachtofferhulp Nederland hun zaakjes beter voor elkaar of realiseren

⁴⁹ Groenhuisen en Kwakman (2002: 834-835) melden hierover: "Een enkele keer leidt een tekortkoming jegens het slachtoffer tot het betalen van een financiële vergoeding door de overheid; in sommige andere gevallen heeft het verzuim tot gevolg dat het verloop van de strafrechtelijke procedure daardoor wordt beïnvloed. Van een duidelijke systematiek op dit punt is geen sprake. Hooguit kan wellicht als grote lijn worden aangemerkt dat er een grote terughoudendheid lijkt te bestaan om naar sancties te zoeken die een normaal en voortvarend verloop van het strafgeding tegen de verdachte negatief beïnvloeden."

zij een hoger 'serviceniveau' en een ruimere interpretatie van de regels dan in andere regio's. Daarmee kunnen we stellen dat er in de praktijk sprake is van rechtsongelijkheid voor het slachtoffer, geïllustreerd aan de hand van het spijkerbord van Galton. Een stevige uitspraak wellicht, maar niet ongefundeerd. Dit rapport heeft bovendien als voornaamste doel om te prikkelen, teneinde denkprocessen en discussies op gang te brengen die leiden tot een betere positie van het slachtoffer in de rechtspleging. In het volgende hoofdstuk gaan we in op de vraag of het spreekrecht en de ssv aan de beoogde doelstellingen beantwoorden en wat de effecten c.q. (meer)waarde is van deze voorzieningen.

IV BEOOGDE EFFECTEN VERSUS DE PRAKTIJK

In hoofdstuk twee zijn de beoogde doelstellingen c.q. effecten van het recht om een VIS te geven al kort aan de orde gekomen. Aan de hand van de onderzoeksresultaten en aanvullende gegevens uit de literatuur zullen we in dit hoofdstuk nagaan in welke mate het spreekrecht en de ssv in de praktijk hieraan beantwoorden. Daartoe is in de interviews aan alle respondenten de vraag voorgelegd wat mogelijke motieven van slachtoffers zijn om een mondelinge of schriftelijke verklaring af te leggen, en wat zij als meerwaarde en effecten van het spreekrecht en de ssv zien. Ook is hen gevraagd wat eventuele negatieve effecten en risico's zijn.

Beoogde effecten

Het hoofddoel van de wet is uiteraard het versterken van de positie van het slachtoffer door de mogelijkheid om te participeren in de procesgang. Daarnaast noemt de Memorie van Toelichting vier beoogde effecten, die we voor de goede orde hier nogmaals weergeven:

1. De mondelinge verklaring van het slachtoffer of diens nabestaande kan bijdragen aan het begin van herstel van de emotionele schade, die bij het slachtoffer of diens nabestaande is aangericht. In het openbaar een verklaring afleggen kan sommige van hen helpen de gevolgen van het misdrijf geheel of gedeeltelijk te verwerken. Het spreekrecht betekent ook een erkenning van hun situatie en de mogelijkheid om de rechter en andere procesdeelnemers te informeren over de gevolgen van het misdrijf in hun leven.
2. De rechter kan direct zien en horen hoe het met het slachtoffer of diens nabestaanden gaat. De informatie kan met alle informatie die over de verdachte en de toedracht van het ten laste gelegde misdrijf bekend wordt, door de rechter in zijn beoordeling worden betrokken.
3. Door het slachtoffer spreekrecht te geven, wordt hij als deelnemer aan het strafproces serieus genomen. De verdachte kan rechtstreeks van het slachtoffer of diens nabestaande horen wat het gepleegde misdrijf in hun leven betekend heeft. Dit draagt er wellicht toe bij dat de verdachte gaat beseffen wat hij heeft gedaan, hetgeen kan helpen bij het voorkomen van recidive.
4. Het spreekrecht kan de zichtbaarheid van het slachtoffer vergroten en wellicht daardoor eveneens in het algemeen preventief werken.

In andere woorden: het spreekrecht zou een soort therapeutische, een informatieve en een preventieve functie moeten hebben.

'Therapeutische' effecten

Het spreekrecht en de ssv zouden een bijdrage kunnen leveren aan het begin van herstel van de emotionele schade. Zowel uit dit onderzoek als uit de literatuur blijkt dat deze vooronderstelling wel wat haken en ogen zitten.

De Van Dale geeft als definitie van 'verwerken': "Het volledig beseffen en aanvaarden." Slachtofferhulp Nederland hanteert een bredere omschrijving en ziet de verwerking van de schokkende ervaring en gevolgen die een misdrijf of ongeval teweeg kunnen brengen als een proces waarbij het slachtoffer het gebeurde een plaats in zijn leven kan geven, de greep op zijn leven terugkrijgt, zijn basale zekerheden herwint en de materiële en immateriële schade zoveel mogelijk kan

herstellen dan wel minimaliseren. Emotionele schade valt in de categorie immateriële schade en omvat zaken als angst en depressie, gevoelens van rouw en verlies, schuld en schaamte, woede en wraak, een versterkt gevoel van kwetsbaarheid en verlies van controle, een aantasting van het zelfbeeld en van het gevoel van rechtvaardigheid.⁵⁰

De respondenten in ons onderzoek zien in grote lijnen vier mogelijke effecten of waarden van het spreekrecht en de ssv voor het slachtoffer.

Erkenning en begrip

“Het slachtoffer kan aan de rechter duidelijk maken wat het feit met hem of haar heeft gedaan”, is een veelgehoorde reactie. Het slachtoffer wil ‘een stem, erkenning en begrip’. Niet alleen van de rechter en de aanklager, óók de confrontatie met de verdachte is in de ogen van veel deelnemers aan het onderzoek een belangrijk motief: “De verdachte in de ogen kunnen kijken en vertellen wat de gevolgen van zijn daad zijn geweest”, met in het verlengde daarvan de hoop ‘dat hij beseft wat hij gedaan heeft en het nooit meer zal doen’ of de hoop op een spijtbetuiging. In een onderzoek naar de eerste experimenten met de ssv in 2000-2001 wordt het confronteren van de verdachte met de gevolgen als belangrijke reden gegeven om een schriftelijke verklaring te laten opstellen. Meer in het algemeen: “De ontlaadingsfunctie van je verhaal kwijt kunnen en anderen mee te delen wat het misdrijf teweeg heeft gebracht is het belangrijkste motief geweest om mee te doen.”⁵¹ Eenzelfde beeld rijst op uit de onderzoeken die er in het buitenland naar ervaringen met *Victim Impact Statements* zijn opgedaan.

Een luisterend oor en erkenning van hetgeen iemand overkomen is wordt algemeen als een belangrijke voorwaarde voor de verwerking gezien. Deze visie vormt een belangrijk uitgangspunt voor de dienstverlening aan slachtoffers.

Invloed en controle

Een aantal geïnterviewde slachtoffers geeft aan van het spreekrecht gebruik te hebben gemaakt met als doel de beslissing van de rechter en de strafmaat te beïnvloeden: “Ik wilde al het mogelijke doen om de straf voor de dader zo hoog mogelijk te laten uitvallen.” In het eerder genoemde onderzoek van Kool (et.al., 2002) geldt dat voor een relatief klein deel van de deelnemers aan de experimenten met de ssv. In een onderzoek onder cliënten van Slachtofferhulp in 2004 (dus nog vóór de invoering van het spreekrecht) antwoordde zo’n 60% van de ondervraagden dat zij wel van het spreekrecht gebruik zouden willen maken als die mogelijkheid er zou komen. Dat percentage steeg tot boven de 80 % als werd toegevoegd dat het spreekrecht invloed zou hebben op de strafmaat.⁵² Een Schots onderzoek vindt dat een kwart van de ondervraagde slachtoffers om die reden een VIS wil geven.⁵³

De invloed van het VIS doet zich op twee manieren gelden. Allereerst levert een slachtofferverklaring aanvullende informatie voor het strafdossier en de zitting. De gevolgen van het delict op het slachtoffer en betrokkenen in diens omgeving zijn immers een element in het vaststellen van de ernst van het delict. Iedereen kan zich wel een voorstelling maken van wat een ernstige mishandeling, een dodelijk ongeval of een moord in mensenlevens teweeg brengt, maar dat te horen in de woorden van het slachtoffer heeft toch een meerwaarde. Het brengt een zaak tot leven en geeft een completer beeld van het gebeurde. Dat helpt rechters en officieren bovendien om ‘maatwerk’ te leveren in de strafeis en uiteindelijke straf, door bijvoorbeeld bijzondere voorwaarden als een contactverbod op te nemen.

⁵⁰ Pemberton (2005: 38)

⁵¹ Kool, Moerings en Zanbergen (2002:31)

⁵² Pemberton (2004a, 2005: 37-38)

⁵³ Chalmers, Duff en Leverick (2007:6)

De tweede manier waarop een slachtofferverklaring invloed heeft, is de impact van het spreken in de rechtszaal. Vrijwel alle respondenten geven aan dat zulks meestal een indrukwekkend gebeurtenis is, die bij de aanwezigen de nodige emoties teweeg brengt. “Het wordt dan dood- en doodstil in de zaal”, zoals één van de ondervraagden verwoordt. Het effect van een ingetogen optreden van het slachtoffer is groter dan een dramatisch vertoon van emoties, zo is wel het algemene gevoel. “Zo droog mogelijk je verhaal doen, dat heeft het meeste effect”, aldus een nabestaande die van het spreekrecht gebruik heeft gemaakt.

Voor het slachtoffer kan het geven van een verklaring ook op een andere manier helpen om meer grip op het gebeurde te krijgen. Het format van de ssv, die soms ook als onderlegger voor het spreken dient, helpt slachtoffers om de gevolgen op een gestructureerde manier op een rijtje te zetten en zonodig op te schrijven. Van het al schrijvend reconstrueren van de gebeurtenis en de gevolgen kan een heilzame werking uitgaan en deze interventie wordt dan ook toegepast bij de behandeling van posttraumatische klachten.⁵⁴

Overwinnen van angst en kwetsbaarheidgevoelens

Een schokkende gebeurtenis, zoals een ernstig ongeluk of misdrijf, vaagt het basale gevoel van veiligheid en onkwetsbaarheid van het slachtoffer weg. In geval van geweld, zedenmisdrijven, moord en doodslag kan angst voor de dader het herstel van het veiligheidsgevoel bij het slachtoffer of de nabestaanden belemmeren. Zoals eerder aangegeven, weerhoudt de gedachte aan de confrontatie met de dader ook heel wat slachtoffers om gebruik te maken van het spreekrecht. Er is vaak – terecht of onterecht – sprake van angst voor represailles van de kant van de dader. In sommige gevallen is de mentale en emotionele greep van de dader – ook zonder dat die het weet of wil – groot. Slachtoffers durven de dader gewoon niet onder ogen te komen. In die gevallen kan het spreken in de rechtszaal een heilzame werking op slachtoffers hebben, zo meent een aantal respondenten. “Het slachtoffer ziet de dader als angstwekkend monster. Tijdens de zitting wordt dat monster tot menselijke proporties teruggebracht als het slachtoffer ziet hoe hij deemoedig en ook onder de indruk van het hele gebeuren in het beklagdenbankje zit.” “De confrontatie met de dader is ook een persoonlijke overwinning”, vinden anderen.

Soms kan de informatie die tijdens de behandeling van de feiten en het ondervragen van de verdachte naar voren komt, helpen om het delict voor het slachtoffer in een ander perspectief te zetten. Dat de dader het slachtoffer bijvoorbeeld niet doelgericht heeft uitgezocht, maar dat hij of zij toevallig op de verkeerde tijd op de verkeerde plaats was en de gelegenheid zich voordeed. Deze informatie betekent voor sommigen een grote opluchting en een antwoord op de vraag: ‘waarom ik?’.

Sommige slachtoffers geeft het ook een goed gevoel dat omdat “Je trots bent dat je je verhaal hebt durven houden.” Dat gaat soms nog verder: “Het geeft je een gevoel van... macht is misschien niet het goede woord, maar de rechter, degene die de beslissingen neemt, luistert naar je.

Rechtvaardigheid

In het Nederlandse strafrecht heeft de verdachte een sterke positie. Zijn rechten zijn uitvoerig vastgelegd en zowel de advocaat als de rechter zien erop toe dat die rechten zorgvuldig worden nageleefd. Het slachtoffer is slechts marginaal betrokken bij de strafrechtspleging. De beperkte mogelijkheid om toch een rol te spelen in het proces, grijpen sommige slachtoffers met beide handen aan. “De weinige rechten die je als slachtoffer hebt, moet je benutten!”, zo geven zij aan. De verdachte mag ontkennen en zelfs leugens vertellen – hij staat immers niet onder ede – maar op het

⁵⁴ Deze interventie staat bekend als *structured trauma writing*. In 2008 start een onderzoek naar de therapeutische effecten van het deelnemen aan slachtoffer-dadergesprekken en Victim Impact Statements op deelnemende slachtoffers onder leiding van A. Pemberton van Intervict (Tilburg).

moment dat het slachtoffer spreekt “Moet iedereen, de officier, de rechter en de verdachte, naar je luisteren.” Het VIS geeft slachtoffers een stem en een gezicht in de rechtszaal. “Het maak je deelgenoot van de zaak, die verder toch grotendeels buiten je om gaat”, aldus een respondent. Er zijn verschillende auteurs die stellen dat met name daarin de waarde van het VIS te vinden is, gevat in de term ‘procedurele rechtvaardigheid’. “Anders gezegd: ‘voice’ ofwel de expressie van de eigen argumenten en standpunten heeft een zelfstandige waarde, los van de mogelijkheden om de beslissing te beïnvloeden of te controleren. Simpelweg participeren leidt al tot tevredenheid bij de procesdeelnemers, terwijl het onthouden van deze mogelijkheid als straf wordt ervaren.”⁵⁵

Tenslotte wijst een aantal antwoorden ook in de richting van een meer symbolische betekenis. Dat geldt met name in het geval van nabestaanden van moord en doodslag. Dan krijgt het spreken ook het karakter van een ‘eerbetoon’ aan de overledene: “Het laatste wat je voor hem of haar kunt doen.” Op een bepaalde manier vormen de rechtszitting, het spreken en het vonnis ook een soort rituele afsluiting van het gebeurde, althans, van het formele gedeelte daarvan. De afsluiting van het justitiële traject zal voor een aantal slachtoffers en nabestaanden een noodzakelijke stap zijn in de verwerking van het gebeurde.

Risico's

Naast elementen die een gunstig effect op de verwerking van de emotionele schade bij slachtoffers kunnen hebben, brengen het spreekrecht en in mindere mate de ssv ook bepaalde risico's met zich mee, die kunnen leiden tot secundaire victimisatie.

Getuige

Al eerder is genoemd dat slachtoffers als getuige kunnen worden beëdigd. “Zodra het slachtoffer blijkt geeft bewijsrechtelijk relevante zaken te melden te hebben die voor de waarheidsvinding van belang zijn, is beëdiging van het slachtoffer als getuige aangewezen.”⁵⁶ Of dat inderdaad leidt tot secundaire victimisatie is vers twee, maar het is zeer zeker niet de bedoeling van het spreekrecht en de ssv. Uit het onderzoek komen geen signalen dat dit in de praktijk met enige regelmaat voorkomt. Zowel OM als de Zittende Magistratuur gaan in het algemeen op prudente en empathische wijze om met slachtoffers in de rechtszaal en datzelfde geldt ook voor de advocatuur, aldus de respondenten. Slachtofferhulp Nederland maakt in haar brochure over het spreekrecht melding van deze mogelijkheid opdat haar cliënten zich niet onverwacht zien geconfronteerd met het feit als(nog) te worden opgeroepen als getuige.

Verwachtingen

Het recht om een verklaring te geven kan bij slachtoffers bepaalde verwachtingen wekken over hun rol in en invloed op de zaak. De mogelijkheid om de rechter en de strafmaat te beïnvloeden, kwam in dit en andere onderzoeken verschillende malen naar voren als belangrijk motief om van het spreekrecht en de ssv gebruik te maken. Dan ligt een desillusie op de loer als er niet op de gewenste manier aandacht aan het slachtoffer wordt besteed; als zijn rol in de procedure toch veel kleiner en passiever is dan aanvankelijk gedacht. “In vergelijking met de positie van de verdachte blijft die rol marginaal”, merkt een respondent op. De straf kan veel lager uitvallen dan verwacht en er kan zelfs vrijspraak volgen. Dat zijn zaken waarop het slachtoffer terdege voorbereid moet worden.

⁵⁵ Zie Malsch (2004) en Pemberton (2005).

⁵⁶ Zie Tweede Kamer, vergaderjaar 2001-2002, 27 632, nr.8: 5, zie ook Cleiren en Nijboer (2007: 1004)

De procedure

De procedure zelf, zoals beschreven in het vorige hoofdstuk, kan een bron van frustratie vormen als die niet naar behoren verloopt. "In de hele procedure zitten veel pijnpunten voor het slachtoffer door slechte communicatie of beperkte rechten", constateert een respondent. De rechtszitting is voor slachtoffers vaak een intensieve, stressvolle en soms zelfs beschadigende ervaring. Alle feiten en (gruwelijke) details van het delict komen minutieus aan de orde. Het gedrag van de verdachte – zijn eventuele ontkenning, (vermeende) leugens en zijn reactie, of die van aanwezige verwanten en kennissen naar het slachtoffer toe – kunnen hun tol eisen. De reactie van de procespartijen op het optreden van het slachtoffer kunnen eveneens een duit in het zakje doen als deze niet zijn zoals het slachtoffer zich het had voorgesteld. "Door tijdsdruk is er vaak weinig aandacht voor het slachtoffer", is één van de geïnterviewden van mening terwijl een ander stelt dat "Als de spreker zich niet aan de regels houdt, hij het risico loopt om uit de zaal te worden verwijderd." Veel respondenten denken dat het moeten bijwonen van de rechtszitting voor veel mensen een forse drempel is om voor het spreekrecht te kiezen.

Dragen het spreekrecht en de ssv bij aan de verwerking van de emotionele schade? Afgaande op de voorgaande beschrijving zijn er inderdaad gunstige effecten te onderscheiden waar het om erkenning en begrip voor slachtoffers gaat, het stimuleren van het gevoel invloed en het gevoel enige controle te kunnen uitoefenen op de gang van zaken, het overwinnen van gevoelens van angst en kwetsbaarheid en het tegemoetkomen aan het rechtvaardigheidsgevoel van slachtoffers. Er zijn echter ook risico's, die aanleiding kunnen geven tot secundaire victimisatie hoewel, zoals een rechter dat stelt "Iets dat onplezierig is voor het slachtoffer niet direct hetzelfde is als secundaire victimisatie."

Of de balans positief of negatief uitslaat, zal per individueel geval verschillen. Het ene slachtoffer is mondiger en weerbaarder dan het andere en niet iedereen gaat op dezelfde manier met de gevolgen van een misdrijf om, waarbij de zwaarte van het misdrijf natuurlijk ook een grote rol speelt.

"Is het wel terecht om spreekrecht als therapeutisch te omschrijven", vraagt Pemberton⁵⁷ zich dan ook af, om vervolgens te concluderen: "Inderdaad hebben veel slachtoffers, zeker van zwaardere misdrijven, met traumatisering te maken als gevolg van hun slachtofferschap. (...) Voor het verwerken hiervan is echter wel meer nodig dan het hart luchten in tien minuten in de rechtszaal, ook al zijn er voldoende 'luisterende oren' aanwezig. Therapieën om (posttraumatische klachten als, red.) PTSS te voorkomen of te genezen, zoals *structured trauma writing*, EMDR⁵⁸ of cognitieve gedragstherapie, hebben wel wat meer om het lijf."

Kortom: over de 'therapeutische' waarde van het spreekrecht vallen geen éénduidige conclusies te trekken en de vraag doet zich dan ook voor of er hiermee geen wankelende basis ligt om dit als primair beoogd effect van het spreekrecht te benoemen, zoals dat in de Memorie van Toelichting op de Wet op spreekrecht gebeurt.

Informatieve functie

De slachtofferverklaring verschaft informatie uit de eerste hand over wat de gevolgen van het delict voor het slachtoffer zijn, die rechters kunnen meenemen in de beoordeling van het feit. Alle respondenten kunnen zich unaniem in deze stelling vinden. Enkele geven aan dat, met de ervaring en empathische vaardigheden waarover de gemiddelde rechter in ruime mate beschikt, die op basis van de 'reguliere' informatie uit het dossier, zelf ook wel een inschatting kan maken van de impact van het gebeurde op het slachtoffer. Toch geven de geïnterviewde rechters er

⁵⁷ Pemberton (2005: 38)

⁵⁸ Eye Movement Desensitization and Reprocessing

de voorkeur aan om het in de woorden van het slachtoffer te horen dan wel te lezen en met eigen ogen te kunnen zien hoe die persoon eraan toe is. De zaak gaat daarmee leven en krijgt – letterlijk – een gezicht. “Het is goed als rechters loskomen uit de papieren”, zegt één van hen. Allen geven aan dat de slachtofferverklaring invloed heeft op de afweging van de feiten; al is die invloed niet te specificeren of kwantificeren in de uiteindelijke strafoplegging. Wel draagt het bij, zo stellen rechters zelf, aan een betere motivering van het vonnis.

Officieren van justitie onderschrijven dat de slachtofferverklaring en een eventueel gesprek met het slachtoffer een meerwaarde heeft. “Je haalt wel informatie uit het proces verbaal en je vormt op basis daarvan een beeld, maar als je het slachtoffer spreekt of de verklaring leest, dan kan daar een heel ander beeld uit komen.” Een ander voegt toe: “Als ik alleen het dossier heb, dan blijven de namen van slachtoffers me nauwelijks bij. Maar heb ik er een gezicht bij gezien, dan vergeet ik die zaak nooit meer. En voor rechters geldt volgens mij hetzelfde.” Eén officier is van oordeel dat de invoering van het VIS heeft geleid tot meer maatwerk in de strafeis en de strafoplegging, een uitspraak die bijval oogst van zowel andere officieren en rechters als advocaten. “Wanneer bijvoorbeeld blijkt dat het slachtoffer erg bang is voor de dader, dan kan ik als bijzondere voorwaarde een contactverbod eisen, of een langere proeftijd.”

Een enkele respondent is bang voor een ‘inflatoir’ effect: “De ssv begint een beetje op een invuloefening te lijken.” Een ander vult aan: “Op een bepaald moment bereikt het toch een verzadigingsniveau.” Die visie wordt vooralsnog niet breed gedeeld. “De verhalen zijn misschien hetzelfde, maar ieder slachtoffer is uniek.” “Rechters stampen na een aantal jaren af. Officieren ook. Het spreekrecht kan juist helpen om dat tegen te gaan.”

In de ervaring van de respondenten beantwoorden het spreekrecht en de ssv aan de informatieve doelstelling. Tezamen met de informatie van het opsporingsonderzoek, getuigen en deskundigen completeert het verhaal van het slachtoffer het beeld van het delict en de gevolgen.

Preventief effect

De wet op het spreekrecht beoogt een preventief effect, zowel op het individuele niveau van de dader als op maatschappelijk niveau. Als de dader beseft wat hij het slachtoffer heeft aangedaan en wat de gevolgen kunnen zijn, zo is de gedachte daarachter, dan weerhoudt dat hem er wellicht van om nogmaals over de schreef te gaan. De meeste respondenten zijn hierover zeer sceptisch. “Het effect op de verdachte? Ik ben geen psycholoog, dus dat zou ik niet durven zeggen. Ik zie wel een punitatief element.” Uit de antwoorden rijst het beeld op dat de verdachten die meestal toch al niet geneigd zijn tot recidive – omdat het bijvoorbeeld om een verkeersongeval gaat of omdat de omstandigheden hebben geleid tot een éénmalige misstap – en die het feit zonder omwegen bekend hebben, het meest onder de indruk zijn van de verklaring van het slachtoffer en vaak ook spijtbetuigingen doen. Het zou interessant zijn om nader, longitudinaal onderzoek te initiëren naar het verband tussen spreekrecht/ssv en recidive onder daders; tot dan is het niet mogelijk om conclusies te trekken over het preventieve effect.

Dat van de grotere zichtbaarheid van het slachtoffer ‘wellicht’ een meer algemeen preventief effect uitgaat, is, hoe behoedzaam de ontwerper van de wet op het spreekrecht dat ook formuleert, een discutabele aanname. Er tekent zich een tendens af dat er, behalve bij beleidsmakers, politici en functionarissen uit het justitiële domein, ook in de media en de publieke opinie toenemende aandacht voor de verhalen van slachtoffers is. Dat geldt met name voor de ernstige en tragische zaken. Of daarvan een preventieve werking uitgaat, valt te betwijfelen. Om maar enkele analogieën aan te halen: iedereen weet dat roken slecht is voor de gezondheid en tot ernstige klachten en dood kan leiden. Toch wordt er in Nederland

stug doorgerookt, zelfs door mensen die de nadelige gevolgen van dichtbij hebben meegemaakt. Zware maatregelen van de overheid, zoals hoge accijnzen en een rookverbod in openbare gelegenheden doet het aantal rokers maar nauwelijks afnemen. Datzelfde geldt voor alcoholgebruik in combinatie met autorijden, en zo zijn er talloze andere voorbeelden aan te wenden van overheidsinitiatieven die zich richten op gedragsverandering bij de burger, maar niet tot het gewenste resultaat leiden.

Samenvattend kunnen we concluderen dat van de beoogde effecten in dit onderzoek alleen de informatieve functie van het spreekrecht door niemand betwist wordt. Over de therapeutische effecten is geen eenduidige uitspraak te doen, en het preventieve effect is ronduit twijfelachtig. Er zou op deze punten meer onderzoek moeten worden gedaan. Komt daarmee de waarde van het spreekrecht en de ssv onder druk te staan? Hier is een overtuigd 'nee' op zijn plaats. Aan de overkoepelende doelstelling van de wet, namelijk het versterken van de positie van het slachtoffer, komen deze voorzieningen wel degelijk tegemoet. Waar eerst het slachtoffer in de rechtzaak hooguit als getuige kon optreden, is er nu het recht om een verklaring af te leggen vanuit een eigenstandige positie, afgeschermd van het ondervragingsrecht van de aanklager en de verdediging.

Nogmaals: de waarde van het VIS

Aan het einde van dit hoofdstuk gekomen, willen we nogmaals kort op een rij zetten wat de waarde en mogelijke effecten zijn van het recht om een mondelinge of schriftelijke slachtofferverklaring af te leggen. Dat doen we op het niveau van het strafrecht als systeem, de afzonderlijke strafzaak en het slachtoffer.

Voor het strafrecht

Het slachtoffer heeft een eigenstandige positie en de (beperkte) mogelijkheid om te participeren in het strafproces verworven. Daarmee is het strafproces niet langer "helemaal losgezongen van de persoon om wie het eigenlijk gaat", zoals een respondent het verwoordt. De 'verbanning' die in 1838 over het slachtoffer werd uitgesproken, is daarmee voor een deel ongedaan gemaakt. Het spreekrecht en de ssv brengen – samen met de andere slachtoffervoorzieningen die in de afgelopen jaren zijn ingericht – een zekere mate van evenwicht aan in het lange tijd exclusief dadergerichte strafrecht. Het doet recht aan het verschuivende perspectief van delicten als inbreuk op de publieke orde naar een delict als daad van de ene burger tegen een andere, met in het verlengde daarvan de overtuiging dat het slachtoffer derhalve het récht heeft om te participeren in de afwikkeling van de zaak. De erkenning van slachtofferrechten appelleren ook aan het publieke gevoel van rechtvaardigheid en draagt als zodanig bij aan het maatschappelijke vertrouwen in het rechtssysteem. Dat is essentieel ivoor het succesvol functioneren daarvan.

Voor de strafzaak

De verklaring van een slachtoffer geeft de rechtzaak een extra dimensie, daarover bestaat brede consensus onder de respondenten. Dit geldt sterker in het geval van het spreken dan van de ssv. "De zaak komt tot leven", "De papieren zaak krijgt een gezicht", "De zaak wordt persoonlijker en krijgt kleur", zo valt te vernemen. Daarnaast is de informatie die het VIS toevoegt goede aanvulling op de andere stukken in het dossier; dat daardoor een completer beeld van het feit geeft. Voor de officier vormt de slachtofferverklaring een ondersteuning van de strafeis. De confrontatie van de verdachte met het slachtoffer en diens verklaring over de gevolgen heeft in de ogen van sommigen een punitatief element. Zoals eerder aangehaald biedt de slachtofferverklaring de mogelijkheid om meer maatwerk te leveren, een extra element voor de *finetuning* van de strafeis en de strafmaatregel. Als nadeel zien

enkelen dat door de extra tijdsbelasting de efficiency van de procesgang onder druk komt te staan en dat het ordelijk verloop van de rechtszitting in het geding kan komen wanneer emoties de overhand krijgen. Laten we deze mogelijke risico's niet te zwaar wegen, dan luidt de conclusie dat het VSI de strafzaak een extra kwaliteit verleent.

Voor het slachtoffer

Als groot winstpunt voor het slachtoffer wordt gezien dat deze nu – eindelijk – een eigenstandige positie heeft en een – zij het beperkte en aan strenge spelregels gebonden – rol kan spelen in het proces. Daarna passeren elementen de revue die in het eerste deel van dit hoofdstuk aan de orde zijn gekomen: erkenning, een luisteren oor, de mogelijkheid om de rechter te informeren over en de dader te confronteren met de gevolgen, invloed uit te oefenen en gevoelens van angst en kwetsbaarheid te overwinnen. Hoe deze zich verhouden tot mogelijke nadelige effecten van met name het spreken, is, zoals eerder gezegd, per geval verschillend. Omdat het afleggen van een verklaring een recht is en geen plicht, kan ieder slachtoffer voor zichzelf deze afweging maken. “Ik vond het fijn om te doen”, aldus één van hen, “Het was een positieve ervaring in het negatieve (n.l. het misdrijf/verkeersongeluk en de juridische nasleep daarvan, red.) .”

Het internationale wetenschappelijke debat over tevredenheid van slachtoffers die een VIS hebben gegeven ‘wekt de indruk dat *victim impact statement* regelingen weinig waarde hebben en dat de risico's de voordelen overschaduwden. Hoewel weinig mensen betwisten dat het strafrechtelijke systeem ten minste tot op zekere hoogte tegemoet moet komen aan de behoeften van slachtoffers, wordt er gesuggereerd dat er effectievere en passendere manieren zijn om dit te doen dan het gebruik van het VIS', aldus de auteurs van een recent evaluatieonderzoek naar de ervaringen met het VIS in Schotland.⁵⁹ De toon voor dat negatieve beeld is volgens hen met name gezet door eerder onderzoek met de veelzeggende titel: '*Victim Impact Statements: don't work, can't work.*'⁶⁰ Zelf komen de onderzoekers na bestudering van dezelfde data en aanvullend onderzoek tot een heel andere conclusie, verwoordt in de titel '*Victim Impact Statement: can work, do work (for those who bother to make them).*'⁶¹ In grote lijnen komen we in dit onderzoek dezelfde positieve en negatieve ervaringen met de slachtofferverklaring aan de orde, waarbij de balans naar het positieve doorslaat.

In dit hoofdstuk hebben we een antwoord willen geven op de vraag of het recht om een mondelinge of schriftelijke slachtofferverklaring af te leggen in de praktijk beantwoordt aan de effecten die de wetgever beoogt. Wat betreft de informatieve functie is dat zonder meer het geval. Het 'therapeutisch' effect zal er voor sommige slachtoffers wel zijn, maar voor anderen niet en in het ergste geval krijgen de nadelige effecten de overhand. Daar kan enigszins in gestuurd worden door slachtoffers goed voor te bereiden. Als het slachtoffer weet wat zijn rol in de rechtsgang is en realistische verwachtingen heeft over zijn invloed op de procespartijen en de uitkomst, dan neemt het risico op teleurstellingen af. Over het preventieve effect van het VIS is op basis van de nu beschikbare gegevens geen uitspraak te doen, maar of dat effect zich in de praktijk zal voordoen, lijkt op z'n minst twijfelachtig.

Staat daarmee de waarde van het spreekrecht en de ssv ter discussie? Uiteraard niet. Er is hoe dan ook sprake van een belangrijk versterking van de positie van het slachtoffer, door deze een eigen rol in de procesgang toe te kennen. Op het van

⁵⁹ Chalmers, Duff en Leverick (2007:6)

⁶⁰ Sanders et al. (2001)

⁶¹ Chalmers, Duff en Leverick (2007)

strafrecht als systeem en de afzonderlijke strafzaken heeft de slachtofferverklaring een belangrijke toegevoegde waarde, zo blijkt het laatste deel van het hoofdstuk. Rest de vraag of het spreekrecht en de ssv zoals vastgelegd in de wet voldoen of dat er aanpassingen wenselijk dan wel noodzakelijk zijn. In bredere zin: is de positie die het slachtoffer op basis van het spreekrecht, de ssv en andere voorzieningen zoals het voegen, adequaat of dient die nog te worden uitgebreid? Over deze vragen buigen we ons in hoofdstuk V.

V SPREEKRECHT EN SSV: DAT SMAAKT NAAR MEER...?

De integratie van het VIS in het strafrecht heeft heel wat voeten in de aarde gehad. In hoofdstuk II constateerden we al dat Nederland op dit specifieke thema niet voorop loopt, al scoort ons land internationaal gezien op slachtofferzorg in brede zin wél goed. Na besproken te hebben hoe het spreekrecht en de ssv in de praktijk functioneren en wat deelnemers aan het onderzoek als effecten en meerwaarde van deze voorzieningen benoemen, willen we ons in dit hoofdstuk richten op de vraag of de wet- en regelgeving met betrekking tot het spreekrecht en de ssv voldoen. Zijn er veranderingen nodig, of is aanpassing c.q. uitbreiding gewenst? In het verlengde daarvan ligt de vraag of slachtoffers een prominentere rol in de procesgang moeten krijgen.

Oorspronkelijke bezwaren

Om een antwoord te geven of de wet- en regelgeving in de praktijk voldoet, willen we eerst terugblikken op de weerstand die er aanvankelijk bestond tegen het invoeren van spreekrecht, met name bij de zittende magistratuur en de advocatuur. Zijn de bezwaren die er destijds waren – en die Dittrich in zijn initiatiefwetsvoorstel al adresseerde – in de praktijk bewaarheid? Daarbij gaat het in essentie om drie kritische punten:

- het risico op ‘emotionele en dramatische toestanden’ in de rechtszaal en verstoring van de orde;
- het negatieve effect op de efficiency van de procesgang;
- de rechten voor slachtoffers kunnen ten koste gaan van de rechten van de verdachten.

Drama en emoties

Dit onderzoek bevestigt dat de initiële weerstand in loop der jaren grotendeels verdwenen is. Dat was ook de conclusie van het evaluatieonderzoek uit 2006: “Terugkijkend op de ontwikkelingen geven deze rechters de indruk hun oorspronkelijke bezwaren tegen het spreekrecht, die overigens niet hoeven te duiden op principiële weerstand, te hebben bijgesteld.”⁶²

De angst dat het spreekrecht zou ontaarden in dramatische emotionele tonelen in de rechtszaal en de verstoring van de rechtsorde, is niet uitgekomen. De respondenten uit dit onderzoek hebben er althans weinig ervaring mee. De algemene beleving is dat het spreken in de rechtszaal weliswaar een indrukwekkend gebeuren is, waaraan de nodige emoties te pas komen, maar: “Emoties zijn niet erg, zolang ze maar niet uit de hand lopen.” Sporadisch noemen respondenten wel voorbeelden waarbij de rechter moest ingrijpen of de spreker uit de zaal verwijderd werd. Eén van de geïnterviewde slachtoffers, een nabestaande van moord, beschrijft dat zij, ondanks de pogingen van de verdediging om de nabestaanden uit de rechtszaal te weren, haar verklaring mocht geven, echter: “Na de schorsing mochten we niet meer de zaal in om de zitting bij te wonen omdat wij te bedreigend waren voor die moordenaars... De wereld op zijn kop. “

Het gros van de geïnterviewde rechters betoont zich positief over het spreekrecht: “Ik ben blij dat het spreekrecht geformaliseerd is. Ik heb er positieve ervaringen mee.” “Ik ben een warm voorstander van het spreekrecht en de ssv. Soms is het inderdaad

⁶² Kool, Passier en Beijer (2006: 101)

lastig om orde te houden. Maar ik heb groot respect en bewondering voor de slachtoffers die hun verhaal komen doen. Ik zie de weerstand bij collega's ook afnemen," is een ander van mening. Een derde heeft meer reserve: "Ik had aanvankelijk weerstand tegen de invoering. Je krijgt verhalen die niet op de zitting tuishoren en veel emoties. Nu ben ik niet zozeer positief, alswel eraan gewend geraakt. Het is er langzaam ingeslopen. Het heeft een meerwaarde voor het slachtoffer en soms ook voor de verdachte. Er zijn nog wel collega's die tegen zijn. Het kost tijd en rechters zijn productiebeesten. Maar ik hoor er niet veel gemopper meer over." Het feit dat slachtoffers over het algemeen goed voorbereid spreken, heeft hier zeker aan bijdragen, aldus enkele respondenten. De ssv wordt over het algemeen ook positief beoordeeld: de rapportage heeft een duidelijke structuur, is kort en krachtig en levert doorgaans relevante informatie.

Aanslag op de efficiency

Het spreekrecht en de ssv blijken in praktijk ook geen onevenredige belasting van de zittingscapaciteit op te leveren: "Het zijn over het algemeen redelijke verhalen die niet veel tijd kosten." "En anders moet er maar tijd voor worden gemaakt", vult een ander aan. Dit beeld behoeft wellicht enige nuancering, omdat de meeste van de geïnterviewde rechters vooral zaken voor de Meervoudige Kamer behandelen. Dergelijke zaken beslaan al snel een dagdeel of een hele dag en dan maakt een kwartier 'extra' voor de slachtofferverklaring niet zo veel uit. Voor politierechters ligt de zaak wellicht anders. Zij hebben over het algemeen veel zaken per zitting op de rol staan, en daarmee rust een hoge productielast op hun schouders. Een efficiënte en snelle afhandeling van de zaken is dan noodzakelijk. Daar staat tegenover dat het spreken meestal voorkomt in het geval van zware delicten, die voor de Meervoudige Kamer dienen. Ssv's komen wel regelmatig aan de orde bij de zittingen van de politierechter, maar daar kan eventueel worden volstaan met een samenvatting of enkele citaten.

Rechten van de verdachte

Aan het Nederlandse strafrecht liggen twee belangrijke principes ten grondslag:

- Misdrijven en overtredingen vormen een inbreuk op de rechtsorde en noodzaken een (publieke) reactie.
- Deze publieke reactie (het opsporingsonderzoek en de strafvervolgning) conflicteert met een aantal grond- en burgerrechten van individuele personen. Deze inbreuk dient aan nauwe voorschriften te worden gebonden, die een eerlijke procesgang voor de verdachte garanderen, waarin wettig en overtuigend diens schuld bewezen dient te worden.

De wetboeken van Strafrecht en Strafvordering omschrijven de misdrijven en overtredingen, strafmaatregelen en bijzondere voorwaarden, de bevoegdheden van de politie, het OM en zittende magistratuur, het verloop van procedures en – *last but not least* – de rechten van de verdachte. Tot de wet op het Spreekrecht werd ingevoerd, kwam de term 'slachtoffer' als zodanig niet eens voor in genoemde wetboeken, daaraan werd gerefereerd als 'benadeelde'.

De versterking van de positie van het slachtoffer, met alle rechten en voorzieningen die daarbij horen, kunnen de rechten van de verdachte onder druk zetten. In het geval van het spreekrecht is het bezwaar aangevoerd dat het kan leiden tot beïnvloeding van de rechter. De sympathie voor het slachtoffer die een indrukwekkende verklaring in de rechtszaal heeft gegeven, kan de beoordeling en weging van de feiten in het nadeel van de verdachte kleuren. Eén van de advocaten ziet nog een ander bezwaar: "Het spreekrecht wordt vaak gebruikt om de rechter over de streep te trekken. Zeker in de zaak waar het bewijs wankel is, gebruikt het

OM de slachtofferverklaring om de rechter te overtuigen. Om te laten zien dat het allemaal zo zielig en erg is. Daar is de verklaring niet voor bedoeld.“ “Omdat het ondervragingsrecht van de verdediging en het OM niet van toepassing is op de slachtofferverklaring, kan de informatie die het slachtoffer presenteert, niet ter zitting nader onderzocht worden”, voegt een ander toe. “Advocaten willen de strafzaak zo wiskundig, zo clean mogelijk laten verlopen. Het liefst geen tranen, geen slachtoffer, geen bloedbadfoto's, omdat dat allemaal emoties oplevert. Sommige stukken laten we het liefst uit het dossier weg, omdat je de verdachte anders niet goed kunt bijstaan. Emoties zijn subjectief en daar kunnen advocaten niet zoveel mee. Ze willen concrete dingen horen en niet hoe iemand iets beleefd heeft”, aldus een respondent.

Geen van de ondervraagde advocaten pleit echter voor afschaffing van de ssv of het spreekrecht. Allen zien zij wel in meer of mindere mate een meerwaarde voor het slachtoffer en niemand is principieel tegen een verbetering van positie van het slachtoffer binnen het strafrecht.

Het spreekrecht en de ssv zijn aan strakke regels gebonden. Het slachtoffer mag alleen over de gevolgen van het gebeurde spreken. Vaak mag de verdachte van de rechter een reactie geven en anders kan hij er in zijn laatste woord op terugkomen. Het spreekrecht en de ssv vormen in de huidige vorm en uitgevoerd volgens de regels geen bedreiging voor de rechten van de verdachte. En misschien moet de principiële discussie ook maar eens worden gevoerd of de rechten van het slachtoffer in bepaalde gevallen niet zwaarder moeten wegen dan die van de verdachte. Zo beschouwt het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens het recht van de verdachte op een *'fair trial'* niet als absoluut. Het wordt begrensd door zwaarwegende belangen van derden, zoals getuigen en slachtoffers.⁶³

Knelpunten in de wet

Nu er ruim drie jaar ervaring is opgedaan met het spreekrecht, zijn er enkele zaken aan het licht gekomen die respondenten, met name rechters en officieren, als knelpunten dan wel onduidelijkheden in de wet ervaren. Voor de regels rond ssv geldt dat in mindere mate.

Het machtigen van een derde als spreker

De wet stelt dat kinderen vanaf 12 jaar het spreekrecht mogen uitoefenen. Voor slachtoffers of nabestaanden onder de 12 is het ter beoordeling aan de ouders en de rechter of het kind ter zitting kan spreken, maar ouders mogen niet namens hun kind(eren) spreken. Ook wanneer een slachtoffer niet tot spreken in staat is, bijvoorbeeld het emotioneel niet aankan of een fysieke dan wel psychische beperking het spreken belet, dan kan niet een derde gemachtigd worden om namens deze persoon te spreken. Het argument daarvoor is dat het gaat om de vertolking van de eigen beleving en ervaring van het slachtoffer en niet een weergave uit de tweede hand.

Het is per arrondissement verschillend hoe het OM en rechters hiermee omgaan. Respondenten wijzen erop dat de mogelijkheid bestaat om in deze gevallen wel een ssv op te laten maken, waarin de ouders of een betrokkene informatie geeft over de gevolgen van het gebeurde voor het slachtoffer. De officier van justitie of de rechter kan deze dan ter zitting voorlezen. Een rechter vertelt dat hij wel eens een ouder van een jong kind als getuige beëdigd heeft om een verklaring namens het slachtoffer af te leggen. “Je moet dat soort zaken praktisch oplossen”, aldus zijn commentaar. Slachtoffers en direct betrokkenen zijn in deze dus afhankelijk van de coulance en creativiteit van individuele rechters, hetgeen de rechtsgelijkheid in de praktijk niet

⁶³ Groenhuijsen en Kwakman (2002:801)

bevordert. Er zijn sterke argumenten die ervoor pleiten om de wet op dit punt te verfijnen en de mogelijkheid op te nemen om een derde als spreker te machtigen:

- Naaste verwanten als ouders zijn over het algemeen heel goed in staat om de gevolgen van het gebeurde op het slachtoffer in te schatten en te verwoorden, als het slachtoffer daartoe zelf niet in staat is. De ‘therapeutische’ functie van het spreekrecht valt dan wellicht weg, maar de informatieve en preventieve functie blijven onverminderd overeind.
- Het spreekrecht kent een eigenstandige rol als (toegevoegde) procespartij toe aan slachtoffers en nabestaanden. Wanneer de rechter of de officier de verklaring namens het slachtoffer voorleest, dan doet dat toch enige inbreuk op dit principe. Een door het slachtoffer aangewezen persoon die namens hem het woord voert, doet meer recht aan dit principe en houdt de eigenstandige rol als procespartij in tact.
- Slachtoffers moeten gelijke aanspraak kunnen maken op de mogelijkheid om zich te laten vertegenwoordigen, een mogelijkheid die zich in de praktijk in sommige gevallen al voordoet.

Slechts één nabestaande mag spreken

De wet op het spreekrecht bepaalt dat: “Allereerst de echtgenoot of de geregistreerde partner van het slachtoffer in aanmerking komt als nabestaande het woord te voeren. Is er geen echtgenoot of geregistreerde partner, of wenst deze om hem of haar moverende redenen niet van het spreekrecht gebruik te maken, dan komen de onder b. van artikel 336 lid 2 genoemde nabestaanden in principe voor het spreekrecht in aanmerking.”⁶⁴ Dat zijn verwanten in de eerste graad (ouders en kinderen) en in de tweede graad (broers en zusters). Grootouders of ooms en tantes komen volgens de wet dus niet van aanmerking, dus volgens de letter van de wet ook niet zij (of niet-verwanten) bijvoorbeeld de pleegouders van de overledene zijn.

De Memorie van Toelichting stelt verder: “Willen de nabestaanden van het spreekrecht gebruik maken, dan is één van hen daartoe gerechtigd. (...) Onderling zullen de gerechtigden uit een bepaalde categorie moeten uitmaken, wie van hen het woord wil voeren. Bij onenigheid daarover (..) is het geraden dat de officier van justitie probeert om door middel van overleg de nabestaanden tot een eensluidende keuze te laten komen. Lukt dat niet, dan dient de zittingsrechter te bepalen wie van de nabestaanden het woord mag voeren. Er is overigens geen bezwaar tegen dat er schriftelijke verklaringen van meerdere nabestaanden in het stafdossier worden opgenomen.”⁶⁵ Hoewel de steller van de wet geen andere toelichting geeft dan: “Ondergetekende acht het niet wenselijk dat meerdere personen van het spreekrecht gebruik maken”, ligt de reden voor de hand: meerdere sprekers zouden wel een onevenredige belasting van de zittingscapaciteit betekenen. En als één niet genoeg is, waar moet de wet de grens dan wel leggen? Bij twee sprekers? Of bij drie?

Er zijn gevallen denkbaar waarin de ‘één spreker’ regel voor nabestaanden problemen kan opleveren, bijvoorbeeld als de nabestaanden gescheiden ouders zijn die in conflict zijn met elkaar. Van beide zijden kan er een sterke behoefte bestaan om een verklaring af te leggen. Dat zij in onderhavig geval tot een vergelijk komen wie ter zitting het woord mag voeren, valt te betwijfelen. De rechter moet in dat geval een Salomonsoordeel vellen – of afwijken van de regel. In de praktijk gebeurt dat ook, zo blijkt uit het onderzoek. Eén van de geïnterviewde slachtoffers vertelt dat zowel hijzelf als zijn dochter hebben gesproken in de rechtzaak op basis van een eigen ssv. Overigens betrof dit niet een geval van kinderdoding binnen het gezin.

⁶⁴ Tweede Kamer, vergaderjaar 2001-2002, 27 632, nr. 5

⁶⁵ idem

Het verdient wellicht de aanbeveling om in de wet enkele uitzonderingsgevallen zoals hierboven beschreven, op te nemen: slachtoffers en nabestaanden moeten overal dezelfde mogelijkheden hebben om het spreekrecht uit te oefenen.

Het gepaste moment van de slachtofferverklaring

Sommige respondenten geven aan dat het wetsvoorstel onvoldoende duidelijkheid verschaft over het moment waarop de slachtofferverklaring aan bod moet komen. De Memorie van Toelichting geeft aan dat het 'voor de hand ligt' om dit na de behandeling van de feiten en de ondervraging van de verdachte en de getuigen te doen, dus vóór het requisitoir van de aanklager. Gaat het alleen om de ssv, dan kan de officier daaraan refereren in het requisitoir of de rechter kan verklaring voorlezen, citeren of samenvatten. Er komen uit het onderzoek geen signalen dat deze onduidelijkheid een echt knelpunt is, wel zetten sommige respondenten vraagtekens bij het gekozen moment. Eén van hen suggereert dat het spreken beter aan het begin van de zitting zou kunnen plaatsvinden, want "Dan is iedereen nog fris, en is het slachtoffer nog niet belast met het verloop van de zitting." Een rechter zou de mondelinge slachtofferverklaring liever een plaats geven na een soort 'tussenvonnis', een schuldigverklaring, omdat naar zijn mening het spreken niet past in een zaak waarin de verdachte ontkent en de schuldvraag nog niet beantwoord is. Beide suggesties vinden weinig weerklank – en zelfs weerstand – in de andere interviews. Op basis van dit onderzoek is er onvoldoende aanleiding om de wet op dit punt aan te vullen.

Delictcategorieën

Het spreekrecht en de ssv zijn van toepassing op een nauwkeurig omschreven categorie delicten. In algemene zin gaat het om misdrijven waarop een straf van acht jaar of meer staat en een aantal specifiek omschreven delicten (artikel 302, lid 2). Er gaan stemmen op om het spreekrecht en de ssv open te stellen voor alle slachtoffers van misdrijven, met als argument dat de impact van lichtere delicten voor sommige slachtoffers heel groot kan zijn, terwijl er slachtoffers van ernstige delicten zijn die de impact niet als zwaar ervaren. Daarmee zou de individuele beleving het slachtoffer als criterium gaan gelden en niet de zwaarte van het delict. Dat zou wellicht meer recht doen aan de gevoelens van slachtoffers, maar het is wel een arbitrair criterium. Bij enkele respondenten heerst de angst dat het verlagen van het strafcriterium oneigenlijk gebruik van het spreekrecht en de ssv uitlokt, wanneer slachtoffers in 'futiele' zaken een verklaring kunnen geven. Of het laten vervallen van de ondergrens van 8 jaar celstraf leidt tot een enorme toename in het gebruik van de ssv en het spreekrecht, daarover is nu geen zinnige uitspraak te doen. Of de huidige capaciteit bij het OM, Slachtofferhulp Nederland en de rechtbanken toegerust is op een eventuele toename, de stand van zaken in ogenschouw nemend (zie hoofdstuk II), is met de huidige capaciteit en middelen niet waarschijnlijk. Bovendien, wanneer de wijziging van het wetboek van Strafrecht en Strafvordering eenmaal van kracht wordt, hebben slachtoffers sowieso het recht om te verzoeken stukken – dus ook een VIS – toe te voegen aan het strafdossier. Of het generiek openstellen van het spreekrecht voldoet aan de behoefte van slachtoffers zelf, zou eerst onderzocht moeten worden alvorens tot een dergelijke uitbreiding over te gaan.

Samenvattend kunnen we stellen dat de wet op het spreekrecht en de regels rond de ssv geen grote aanpassingen behoeven, maar dat wel op details uitbreiding of verfijning nodig is. Dat geldt vooral de mogelijkheid om kinderen onder de 12 en personen die om bepaalde redenen zelf niet het woord kunnen voeren, te laten vertegenwoordigen door een gemachtigde, niet zijnde de officier van justitie of de rechter. Daarnaast zou het wellicht opgenomen moeten worden om in bepaalde, uitzonderlijke gevallen niet één, maar meerdere nabestaanden te laten spreken, omdat er in de praktijk in bepaalde arrondissementen al wordt afgeweken van deze

regel. De knelpunten die zich met het spreekrecht voordoen, zitten dan ook niet zozeer in de (tekst) van de wet, maar in de uitvoering.

Knelpunten in de uitvoering

Zoals uitgebreid beschreven in hoofdstuk III: de uitvoering van de Wet op het spreekrecht en de Aanwijzing spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring verloopt in de praktijk niet altijd optimaal. Als oorzaken zijn onder meer aan de orde gekomen de sterk lokale cultuur op de arrondissementsparketten, gebreken in de communicatie en informatievoorzieningen tussen de betrokken instanties en problemen in de afstemming van werkprocessen, kwetsbare personele capaciteit en conflicterende prioriteiten. Aan goede wil ontbreekt het niet, maar aan tijd, aandacht, middelen en discipline soms wél. In het eerste evaluatieonderzoek in 2006 werd dit ook geconstateerd, maar afgezet tegen de recente implementatie bood het geen reden tot zorg. Integendeel, het algemene beeld was positief. Het voorliggende rapport is iets kritischer van toon, omdat het spreekrecht inmiddels drie jaar functioneert en de ssv, de eerste experimenten meegerekend, al bijna zeven jaar. Hoewel het in het merendeel van de gevallen de procedure redelijk tot goed verloopt, blijven bovengenoemde problemen zich toch voordoen, al is de situatie per arrondissement verschillend. Dat wijst op een structurele aard en minder op 'aanloopproblemen' of 'groeistuipe'. De aandacht voor het slachtoffer in algemene zin en die voor het spreekrecht en de ssv in het bijzonder "Zit onvoldoende ingebakken in het systeem", zoals een officier al aangaf, "Er is voortdurend onderhoud nodig." Daarbij bestaat de indruk dat het OM en rechtbanken grote zorgvuldigheid betrachten in de bejegening en informatievoorziening in schrijvende gevallen (slachtoffers van ernstige gewelds- en zedenmisdrijven), maar dat 'lichtere gevallen' minder aandacht krijgen. Zo vertelt een slachtoffer van een mishandeling op straat die plaatsvond in juli 2006, dat zijn zaak uiteindelijk pas in november 2007 voor de politierechter kwam, nadat, zo moest hij zelf uitvinden, een eerdere TOM-zitting⁶⁶ niet had kunnen plaatsvinden. Hij wacht nog steeds op een afschrift van het vonnis en informatie over de verder afhandeling van de schadevergoedingsmaatregel die de dader werd opgelegd. Op zijn frequente telefonische verzoeken om informatie krijgt hij steeds nul op rekest wegens 'drukte en achterstanden' bij het parket en de rechtbank.

Zijn sancties noodzakelijk?

Hoe nu te bereiken dat de uitvoering in de praktijk verbetert? Dat er meer uniformiteit komt en de aandacht voor slachtoffervoorzieningen bij alle betrokken instanties en functionarissen scherp op het netvlies staat en blijft staan? Te denken valt aan het instellen van harde(re) sancties op het niet of onvoldoende honoreren van de rechten van slachtoffers en de wetten en regels die daarin voorzien. De vraag is of dat het gewenste effect zou opleveren en zelfs tot ongewenste neveneffecten zou kunnen leiden. Wat zouden die sancties moeten inhouden? Het publieke belang, de voortgang van de rechtsgang en de belangen van de verdachte mogen daardoor in ieder geval niet geschaad worden.

Het ministerie van Justitie is niet blind gebleken voor dit vraagstuk. In 2007 is het project 'Slachtoffers Centraal' gestart. Daarbij zijn onder meer het OM, de ZM, de politie, Slachtofferhulp Nederland betrokken. Het doel is om de positie van slachtoffer beter te verankeren in de werkprocessen van de bij slachtofferzorg betrokken organisaties en de kwaliteit van de uitvoering te verbeteren. Dat dient te gebeuren aan de hand van resultaatafspraken, gerichte interne sturing en het verbeteren van interne communicatie, herijking van prioriteiten, harmonisering van het beleid de en uitvoeringspraktijk bij de betrokken instanties en een adequate uitwisseling van

⁶⁶ Taakstraf OM

informatie tussen de betrokken instanties. Bundeling achter één-loket constructies moet de toegang van slachtoffers tot informatie en voorzieningen verbeteren.

De doelstellingen van 'Slachtoffers Centraal' zijn niet in één of twee jaar te realiseren. De justitiële keten is een log orgaan en veranderingen kosten tijd. Belangrijk is dat er in alle geledingen van de betrokken instanties nadrukkelijk de intentie is om concrete resultaten te boeken. Het zou interessant zijn om dit onderzoek over drie jaar opnieuw te houden om te zien of dit project op het gebied van het spreekrecht en de ssv daadwerkelijk tot de gewenste verbeteringen heeft geleid.

Een grotere rol voor het slachtoffer?

Met de voorzieningen die de afgelopen jaren in het leven zijn geroepen, heeft het slachtoffer een positie in het strafrecht en een rol in de procesgang gekregen, of liever gezegd: teruggekregen. In vergelijking met een aantal andere landen is deze rol bescheiden te noemen, *de facto* gaat het om een sterk ingekaderd recht om een VIS te geven en om zich als benadeelde partij in de strafzaak te voegen met een schadevordering. Is het wenselijk dat in Nederland de participatie in het strafproces verder wordt vergroot, naar voorbeeld van landen als Engeland en Duitsland?

Mogelijke uitbreidingen

Volgens Groenhuijsen en Kwakman⁶⁷ is er een onderscheid aan te brengen tussen slachtofferrechten in de zin van processuele 'aanspraken' en processuele 'bevoegdheden'. Bij processuele aanspraken gaat het om bijvoorbeeld de aanspraak op correcte bejegening of op adequate aandacht en zorg van de kant van functionarissen wat betreft de belangen van het slachtoffer, zij het afgewogen tegen andere belangen die zijn verdisconteerd in het strafproces. Processuele 'bevoegdheden' betreffen mogelijkheden waarmee het slachtoffer de loop en de uitkomst van het proces actief kan beïnvloeden of daarin de eigen belangen onder de aandacht kan brengen en veilig stellen. In dit onderzoek refereert een grotere participatie van het slachtoffer in het strafproces met name aan die processuele bevoegdheden. We bespreken hieronder een Amerikaans en een Duits voorbeeld

Van VIS naar VOS

In de Verenigde Staten bestaat naast het *Victim Impact Statement* ook het *Victim Opinion Statement* (VOS). Hierin mag het slachtoffer ook uitspraken doen over wat in diens opinie een passende straf is voor de dader van het misdrijf dat tegen hem is gepleegd.⁶⁸ Gevraagd naar hun visie op een dergelijke uitbreiding van het spreekrecht, reageren de meeste respondenten niet enthousiast. "Ik zou daar in het bepalen van de strafmaat geen enkele aandacht aan schenken", aldus een rechter. De vraag is dan ook hoe het VOS zich verhoudt met de onafhankelijkheid van de rechter. Respondenten wijzen verder op het risico van teleurstelling als de straf heel anders uitpakt dan het 'advies' van het slachtoffer of dat vrijspraak volgt. Zelfs slachtoffers zien niet altijd de meerwaarde van een mening geven over de passende straf: "Je moet het bij jezelf houden. Als je het recht een beetje kent, dan vind ik de straf die de rechter heeft opgelegd, in orde. Het gaat er vooral om de verdachte te confronteren met wat hij heeft aangericht." Een ander merkt op: "Ik had op zich wel mijn mening willen geven over de straf. Maar ik kan me goed voorstellen dat die geen enkele invloed heeft. Je bent geen rechter. Die oordeelt op basis van de feiten en kan die kan dat toch het beste; daar neem ik wel genoegen mee."

⁶⁷ Groenhuijsen en Kwakman (2002: 882)

⁶⁸ Zie o.m. Van Dijk (1988: 353)

Met andere woorden: de uitbreiding van de slachtofferverklaring met een uitspraak over de passende straf heeft in het huidige bestel geen meerwaarde. Echte invloed op de straf lijkt het slachtoffer er niet mee te krijgen, terwijl het risico op teleurstellingen toeneemt. Een bepaling toevoegen dat rechters in de toemeting van de straf rekening moeten houden met het advies van het slachtoffer zou, de eerdere weerstand tegen het spreekrecht en de antwoorden van de respondenten indachtig, ongetwijfeld op forse tegenstand stuiten.

Het slachtoffer als 'Neben-kläger'

In Duitsland en andere landen bestaat de mogelijkheid voor slachtoffers van ernstige misdrijven om als *Neben-kläger* of secondant van de aanklager op te treden. Hij mag zich solidair verklaren met de officier van justitie in diens vervolging van de verdachte en wordt als zodanig als procespartij erkend, maar de verantwoordelijkheid voor de vervolging blijft bij de officier van justitie liggen. De secondant: mag bij elke zitting aanwezig zijn, de rechter of een deskundige wraken, aanvullende vragen stellen aan getuigen, bewijs aandragen, een verklaring afleggen en een eis tot schadevergoeding indienen.⁶⁹ Een aantal van deze rechten heeft het Nederlandse slachtoffer ook binnen het huidige bestel (bij de zitting zijn, een verklaring afleggen, schade vorderen), maar op het gebied van processuele bevoegdheden gaat het Duitse model veel verder.

Eén van de geïnterviewde slachtoffers geeft aan dat zij na het eerste verhoor door de politie wel graag een nieuwe informatie voor het strafdossier had willen aanleveren over de persoon van de dader, maar daartoe geen gelegenheid kreeg. Zij had het idee dat deze informatie de uitspraak had kunnen beïnvloeden omdat dan wellicht een tbs-maatregel zou zijn opgelegd. Een andere respondent vertelt: "Ik had het wel fijn gevonden als ik van de rechter een vraag had mogen stellen aan het slachtoffer. Daarop moet je wel voorbereid worden, anders overvalt je je." In een rol als secondant van de aanklager ziet ze geen heil: "Ik zou echt niet mee willen gaan lopen met de officier. Bovendien, slachtoffers zijn redelijk wraakzuchtig, dat was ik tenminste wel in het begin, en dan gaat het echt te ver." Een derde heeft zelf geen behoefte om op die wijze deel te nemen aan het proces, maar kan zich voorstellen dat het voor slachtoffers van zeer zware misdrijven of nabestaanden wel een aantrekkelijke optie zou kunnen zijn.

De keerzijde van de medaille is dat het slachtoffer door zijn intensieve betrokkenheid bij het proces voortdurend geconfronteerd wordt met de verdachte en het gebeurde. Dat zou opnieuw leed kunnen veroorzaken en een bron van frustratie kunnen zijn als de zaken niet naar behoren lopen. En nog steeds garandeert de grotere invloed van het slachtoffer niet dat de straf conform zijn wens uitvalt of dat vrijspraak daarmee wordt voorkomen, terwijl de verwachtingen van het slachtoffer ongetwijfeld hooggespannen zullen zijn.

Op basis van dit onderzoek is niet goed antwoord te geven of een zo vergaande uitbreiding van de rol van het slachtoffer in de rechtsgang sterk bepleit moet worden. Maar het is zeer zeker waard om deze mogelijkheid verder te onderzoeken en onderwerp te maken van maatschappelijk en juridisch debat. Daarbij kan geput worden uit de ervaringen van landen waar het slachtoffer als '*private prosecutor*' kan optreden. Vragen die dan zeker aan de orde moeten komen, zijn:

- Heeft het slachtoffer er behoefte aan, belang bij en baat bij? Wegen voor het slachtoffer de voordelen op tegen de nadelen?
- Heeft de uitbreiding een meerwaarde voor het strafrechtssysteem als zodanig?

⁶⁹ Brien en Hoegen (2001: 6)

- Doet deze uitbreiding van slachtofferrechten een (onaanvaardbare) inbreuk op de rechten van de verdachte ?
- Dient de grotere participatie van het slachtoffer in de procesgang een maatschappelijk belang?

Aan het slot van dit hoofdstuk gekomen, kunnen we een aantal zaken concluderen. De aanvankelijke weerstand tegen de invoering van het VIS is weggeëbd, omdat enerzijds de kritische punten die werden aangevoerd zich in de praktijk nauwelijks voordeden en anderzijds omdat de verschillende procespartijen de voordelen en gunstige effecten van het spreekrecht en de slachtofferverklaring (hebben leren) waarderen. Afgezien van enkele kleine tekortkomingen die sommige respondenten in de wet signaleren, zien zij geen reden tot ingrijpende wijzigingen. Op de vraag of de rol van het slachtoffer in de procesgang op andere gebieden moet worden uitgebouwd, analoog aan de VOS in de Verenigde Staten of het Duitse model van de *Neben-kläger*, reageren de deelnemers aan dit onderzoek terughoudend. Zo'n uitbreiding is op dit moment nog een stap te ver.

Dat laat onverlet dat de maatschappelijke en juridische discussie over de mogelijkheden om het slachtoffer meer dan nu in het strafproces te laten participeren, wél gevoerd kan en moet worden. Als we terugkijken naar de ontwikkelingen op het gebied van slachtofferrechten, dan is zeker niet uit te sluiten dat die stap in de toekomst ooit genomen wordt. Het strafrecht bestaat immers niet in een vacuüm, maar ondergaat invloed van maatschappelijke ontwikkelingen en veranderingen in het juridische discours. In die zin fungeren de ervaringen met het spreekrecht en de ssv ook al wegbereider voor toekomstige ontwikkelingen.

VI SLOTBESCHOUWING

In het finale hoofdstuk willen we de belangrijkste bevindingen en conclusies van dit onderzoek nog eens op een rij zetten en verbinden met de titel van dit rapport: 'Spreekrecht en ssv: recht of kans?'. Daarna volgen enkele overwegingen en aanbevelingen.

Recapitulatie

Als eerste bogen we ons in dit onderzoek over de vraag hoe het spreekrecht en de ssv in de praktijk functioneren. Het beeld dat aan de hand van de analyse van de procedure naar boven komt, geeft aanleiding tot enige zorg. Sinds 2004/2005 hebben slachtoffers het recht om een verklaring af te leggen over de gevolgen van het hen aangedane misdrijf. Dat recht is wettelijk vastgelegd. Het biedt slachtoffers de kans om hun verhaal aan de officier, de rechter en de verdachte te doen en te participeren in 'hun' zaak. Dat kan een steun zijn bij de verwerking van het gebeurde: het hart kunnen luchten, erkenning en informatie krijgen, het gevoel hebben (enige) invloed te kunnen uitoefenen, greep krijgen op de angst voor de dader en/of opkomen voor je belangen. Het aantal slachtoffers dat ter zitting spreekt, neemt toe, hoewel het overgrote deel de voorkeur geeft aan een schriftelijke verklaring. In veel gevallen hebben mensen geen behoefte aan het bijwonen van en optreden in de zitting, of zien het als een te zware belasting. Sprekers zijn meestal te vinden onder nabestaanden en slachtoffers van ernstige delicten (geweld en zeden).

Hoewel de wet ieder slachtoffer dat voldoet aan de criteria dezelfde mogelijkheden toekent, laat een stapsgewijze analyse van de procedure zien dat slachtoffers niet in alle arrondissementen op dezelfde manier gebruik kunnen maken van die voorzieningen. Door lokale variaties in de uitvoering – en dan hebben we het over details – is de kans op 'succes' niet voor ieder slachtoffer gelijk. Succes betekent in dit geval het optimaal gebruik kunnen maken van de voorziening en de tevredenheid van het slachtoffer daarover. We gebruikten het spijkerbord van Galton als metafoer om te laten zien hoe allerlei kleine variaties in de procedure tot grote spreiding in uitkomsten kan leiden, waarbij in het ergste geval de procedure ergens stagneert en het slachtoffer daardoor zijn recht niet kan uitoefenen. Ook hier ligt een relatie met de term 'kans', maar dan in de zin dat er een soort 'toevalsfactor in het spel is wat betreft de manier waarop het slachtoffer zijn recht kan uitoefenen. Zitten slachtoffers in de procedure, dan wordt het 'eindpunt' meestal wel bereikt. Maar hoe het aantal gerealiseerde slachtofferverklaringen zich verhoudt tot de daadwerkelijke vraag bij slachtoffers die binnen de criteria vallen, is met de beschikbare cijfers in dit onderzoek niet inzichtelijk te maken. Met andere woorden: het is niet duidelijk hoeveel slachtoffers die wel in aanmerking komen, toch geen aanbod ontvangen of niet bij Slachtofferhulp Nederland worden aangemeld.

Als oorzaken worden in dit rapport onder meer genoemd de sterk lokale cultuur bij de arrondissementsparketten en de zekere mate van autonomie wat betreft de invoering die er bestaat binnen de kaders van landelijke richtlijnen. Ook bij Slachtofferhulp Nederland is dit het geval. Dat leidt onder meer tot een gebrek aan uniformiteit. De communicatie, informatievoorzieningen en afstemming tussen de betrokken instanties verloopt niet altijd optimaal. Een kwetsbaar punt is verder dat de expertise en taken rondom slachtofferzorg vaak geconcentreerd zijn bij een beperkt aantal personen. Tenslotte kunnen prioriteit en doelstellingen wringen. De voornaamste prioriteit binnen de justitiële keten blijft toch het opsporen en vervolgen van daders en dat, gekoppeld aan een hoge productiedruk, verhoudt zich niet altijd even goed met de aandacht en zorg voor slachtoffers en de middelen en capaciteit die daarvoor

vereist c.q. beschikbaar zijn. Daarbij hoort wel de opmerking dat er sinds de jaren 80 grote vooruitgang is geboekt op dit punt., zoals in hoofdstuk II aan de orde is gekomen.

De tweede kernvraag in dit onderzoek luidde: ‘Wat is het effect van het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring in de praktijk en beantwoordt dat aan de doelstellingen die de steller van de wet voor ogen staan? Allereerst is de wet voortgekomen uit de wens om de positie van het slachtoffer in het strafrecht te versterken. Daartoe hebben het spreekrecht en de ssv zeker en bijdrage geleverd, zo is de perceptie de deelnemers aan het onderzoek. Daarnaast formuleert de Memorie van Toelichting vier specifieke beoogde effecten, namelijk:

- zo mogelijk een bijdrage leveren aan de verwerking van het delict (of verkeersongeval) door slachtoffers en nabestaanden (‘therapeutische’ functie);
- het uit eerste hand informeren van de rechter over de gevolgen en de toestand van het slachtoffer (informatieve functie);
- het confronteren van de dader met hetgeen hij bij het slachtoffer heeft aangericht, met hopelijk een gunstige invloed op het voorkomen van recidive (preventieve functie);
- algemeen preventieve functie door de grotere zichtbaarheid van het slachtoffer (preventieve functie);

Respondenten zien allerlei gunstige effecten verbonden aan het spreekrecht en de ssv. Het geeft slachtoffers en stem en een gezicht; een rol in het proces en de kans om informatie aan te leveren, die als relevant wordt beschouwd. Het kan een positieve bijdrage leveren aan het zelfbeeld en het verminderen van kwetsbaarheidgevoelens wanneer het slachtoffer de dader durft te confronteren. Soms is de hoop de strafmaat te beïnvloeden een motief om een verklaring af te leggen, of de hoop een antwoord te krijgen op de vraag waarom. Daarentegen zijn er ook risico’s, zoals secundaire victimisatie door onvolkomenheden in de procedure, frustratie over de beperktheid van hun rol in relatie tot die van andere procespartijen, teleurstelling over de uitkomst van de rechtszitting en dergelijke. Welke effecten zich voordoen en of de balans positief of negatief uitslaat, verschilt per individu en zaak. Of gunstige effecten voor het slachtoffer als ‘therapeutisch’ kunnen worden bestempeld, staat ter discussie, maar het spreekrecht en de ssv bieden het slachtoffer in ieder geval een kans om deelgenoot te zijn in de afwikkeling van ‘hun’ zaak.

De informatieve functie van het VIS staat voor de respondenten buiten kijf. Officieren en rechters beschouwen de verklaring van het slachtoffer als een goede aanvulling op de andere informatie in het strafdossier, ze besteden er aandacht aan de informatie heeft een (bescheiden) rol in de afweging van de feiten. Of er van het spreekrecht en de ssv een preventieve werking uitgaat, daarover bestaan de grootste twijfels.

Daarom kiezen we er in dit rapport voor om te spreken in termen van ‘meerwaarden’, en die te groeperen op drie niveaus: het strafrecht als zodanig, de individuele strafzaak en het slachtoffer.

Het recht om verklaring af te leggen vormt, samen met andere voorzieningen die de afgelopen jaren voor slachtoffers in het leven zijn geroepen, het begin van een aanbrengen van meer evenwicht in het zeer dader georiënteerde strafrecht. Die beweging is in lijn met de conceptuele verschuiving die met betrekking tot de positie van het slachtoffer heeft plaatsgevonden. De idee dat het strafrechtssysteem niet alleen rechtvaardig is voor daders, maar ook voor slachtoffers is belangrijk voor het maatschappelijk vertrouwen in dat systeem.

De slachtofferverklaring verleent een extra kwaliteit aan de strafzaak. De zaak komt tot leven wanneer een slachtoffer zijn verhaal komt doen en de informatie completeert het beeld van het feit en de gevolgen. Meer maatwerk in de straf(eis), dat ook recht doet aan de behoeften van slachtoffers en een bijdrage aan een betere motivering van het vonnis zijn additionele pluspunten.

Wat betreft de meerwaarde van de voorziening noemen de respondenten de zaken die eerder bij de beschrijving van de mogelijk 'therapeutische' functie aan de orde zijn gekomen. De slachtoffers die aan dit onderzoek hebben deelgenomen, hebben *grosso modo* een goed gevoel overgehouden aan het geven van een VIS en accepteren in grote lijnen de beperkingen van hun rol in het strafproces.

De derde en laatste vraag ging over formulering van het spreekrecht en de ssv in de wet. De respondenten geven twee zaken aan waarop de wet in hun visie aanpassing behoeft: het moet mogelijk worden voor slachtoffers jonger dan 12 en slachtoffers die door fysieke of psychische beperkingen echt niet in staat zijn om zelf het woord te voeren, een vertegenwoordiger aan te wijzen. Verder verdient het de aanbeveling om in de Wet de toevoeging op te nemen dat in bepaalde gevallen meerdere nabestaanden ter zitting kunnen spreken. Voor een verdere uitbreiding van de rol van het slachtoffer in de procesgang, bijvoorbeeld in de vorm van een *Victim Opinion Statement* over de gepaste straf of als secondant van de aanklager, bestaat op dit moment weinig draagvlak. Dat zou bovendien ingrijpende wijzigingen in het strafrecht vergen. Misschien dat er in de toekomst ooit een kritische massa wordt bereikt voor een dergelijke hervorming van het strafrechtstelsel. Het spreekrecht en de ssv kunnen dan worden beschouwd als voorloper en wegbereider voor een grotere rol van het slachtoffer in het strafproces. Dat is de derde invulling van de term 'kans' uit de titel: terugkijkend op de ontwikkeling van slachtofferrechten en –voorzieningen vergroot de eerste, bescheiden stap de kans op volgende en grotere stappen.

De titel 'Spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring: recht of kans' heeft in dit onderzoek dus verschillende betekenissen gekregen. Het recht van slachtoffers om een verklaring af te leggen biedt hen een kans om deelgenoot te worden in de afwikkeling van hun zaak en een rol te spelen in het strafproces. Het VIS biedt daarnaast een kans om meer evenwicht aan te brengen in het strafrecht tussen de belangen van het slachtoffer en de belangen van de dader. Op het niveau van de individuele strafzaak ligt er een kans om een extra kwaliteit aan de rechtszitting aan te brengen door de persoonlijke inbreng van het slachtoffer. Maar de term 'kans' refereert ook aan een minder positieve bevinding, namelijk dat de succesvolle uitoefening van het recht in de praktijk in sommige gevallen aan een soort 'toevalsfactor' onderhevig en tot een situatie leidt die wij – niet gehinderd door een gevoel voor understatement – als 'rechtsongelijkheid' hebben gekwalificeerd. Met zo'n kwalificatie heb je gelijk ieders aandacht en daarmee komt hopelijk het verbeteren van de uitvoeringspraktijk hoog op de agenda te staan. De derde en laatste betekenis die wij aan de term 'kans' meegeven is de belofte die het spreekrecht en de ssv voor de toekomst inhouden om de mogelijkheden voor een grotere participatie van het slachtoffer in het strafproces te vergroten – als de tijd daarvoor rijp is.

Enkele overwegingen en aanbevelingen ter afsluiting

Kan Slachtofferhulp Nederland nu tevreden achteroverleunen? Is één van haar belangrijkste doelstellingen, namelijk het verbeteren van de positie van het slachtoffer, met de bestaande voorzieningen in voldoende mate bereikt? Of moet ze streven naar een verdere uitbreiding van de rechten van slachtoffers naar Duits of Amerikaans voorbeeld?

Uit het onderzoek komt naar voren dat er bij de geraadpleegde partijen geen behoefte is aan nieuwe aanpassingen van de wet op dit vlak; ook niet bij de geïnterviewde slachtoffers. Het zou ook een ingreep in de fundamenteën van het Nederlandse strafrecht zijn en juridisch heel moeilijk te realiseren. Wat Slachtofferhulp Nederland betreft, voor wie de behoeften van slachtoffers het belangrijkste criterium zijn, ligt hier de komende jaren dan ook geen prioriteit.

In de eerste plaats ziet zij de versterking van de positie liever eerst op andere gebieden aan de orde komen, zoals maatregelen die de bescherming van de gegevens van het slachtoffer beter te waarborgen, een betere informatievoorziening, de begeleiding van slachtoffers die als getuige moeten optreden en een verruiming van de mogelijkheid voor nabestaanden om een schadevergoeding te eisen van de dader.

In de tweede plaats is het belangrijk dat eerst de knelpunten in de procedures en uitvoering van de bestaande voorzieningen worden opgelost. Daarbij kijkt Slachtofferhulp ook kritisch naar zichzelf. De verdere harmonisering van de uitvoering en het bevorderen van uniformiteit, het verbeteren van de registratie, het doorontwikkelen van juridische specialisaties en het op sterkte houden van de capaciteit zijn punten van aandacht.

Een pro-actievere opstelling wat betreft de communicatie, informatie-uitwisseling en afstemming van werkprocessen met de instanties in de justitiële keten is nodig. Slachtofferhulp Nederland is weliswaar voor een deel een uitvoerende organisatie voor Justitie, maar wel als enige exclusief gericht op de dienstverlening aan en belangenbehartiging van slachtoffers. Zij vervult daarmee een waakhondfunctie. Daarbij geldt het basisprincipe van *Victim Support Europe* – waarvan Slachtofferhulp medeoprichter en haar directeur thans voorzitter is – als leidraad: “Aan de rechten van het slachtoffer moet dezelfde prioriteit worden toegekend als aan de rechten van de verdachte.” Het project ‘Slachtoffers Centraal’ biedt een uitstekend platform om te werken aan verbetering in de uitvoering en de verankering van slachtofferrechten in de werkprocessen van de betrokken organisaties. Slachtofferhulp is vertegenwoordigd in alle werkgroepen die bij dit project betrokken zijn.

Tot slot: tijdens dit onderzoek is duidelijk geworden dat er veel onderzoek en cijfermateriaal beschikbaar zijn naar slachtofferbehoeften en de mogelijkheid om deze in rechten en voorzieningen te vertalen, het functioneren van bestaande voorzieningen en de tevredenheid daarover, en de effecten voor het slachtoffer. Maar op veel vragen kunnen we op basis van de bestaande gegevens en de informatie die dit kleinschalige, kwalitatieve onderzoek heeft opgeleverd (nog) geen antwoord geven. Het is daarom van belang om onderzoek te blijven doen en nieuwe gegevens te genereren. Een systematische registratie van cijfers die laten zien hoe groot de doelgroep is voor spreekrecht en ssv, hoe groot de vraag is van slachtoffers om van het recht gebruik te maken en hoeveel van hen uiteindelijk de procedure doorlopen, geeft inzicht in het bereik van de voorziening. Vervolgonderzoek naar de effecten van de ssv en spreekrecht op slachtoffers en naar de tevredenheid van slachtoffers over hun rol in het strafproces is eveneens aan te bevelen. Dergelijke onderzoeken leveren de noodzakelijke informatie om deze voorzieningen verder ‘op maat’ te maken en te blijven ontwikkelen.

Dus nee, Slachtofferhulp Nederland leunt niet tevreden achterover. Hoeveel er ook bereikt is in de afgelopen jaren, aan de positie van slachtoffers kan nog steeds veel verbeterd worden. Samen met haar partners in de justitiële keten zal Slachtofferhulp Nederland zich hiervoor onverminderd blijven inzetten.

BRONNEN

- Alta, S., J. van Erp, A. Nienhuis, S. Verberk en M. Verberk, 2001, *Evaluatie van de regelgeving slachtofferzorg. Verslag van een onderzoek ter evaluatie van de wet en regelgeving Terwee*. Den Haag: B&A Groep
- Boom, A. ten en K. Kuijpers, 2008, *Behoeften van slachtoffers van delicten. Een systematische literatuurstudie naar behoeften zoals door slachtoffers zelf geuit*. Den Haag/Meppel: WODC/Boom Juridische uitgevers.
- Brants, C., 2003, *Op zoek naar grondslagen. Strafvordering 2001 ter discussie*. Den Haag: Boom Uitgevers.
- Brienen, M. en E. Hoegen, 2001, Het Nederlandse slachtofferbeleid. Een rechtsvergelijkend perspectief. In: *Justitiële Verkenningen*, 27 (3), pp. 43 – 57
- College van Procureurs-generaal, 2004, *Aanwijzing spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring*, 2004A013, gepubliceerd in Staatscourant 248.
- Chalmers, J., P. Duff en F. Leverick, 2007, Victim Impact Statements: can work, do work (for those who bother to make them). In: *Criminal Law Review*, Mei 2007, pp. 360 –379.
- Cleiren, C. en J. Nijboer, 2007, *Strafvordering. Tekst en commentaar*. Deventer: Kluwer.
- Council of the European Union, 2001, *Framework decision on the standing of the victim in criminal procedures*, gepubliceerd in de Official Journal of the European communities van 22 maart 2001, L.82/1 – L.82/4
- Dijk, J. van, 1988, *Criminal law in action. An overview of current issues in western societies*. Deventer: Kluwer.
- Dijk, J van en M. Groenhuijsen, 2007, Benchmarking victim policies in the framework of European Union Law. In: Walklate, S. (ed.) *Handbook of victims and Victimology*. Cullompton: Willan Publishing. Pp. 363-379
- Eerste Kamer, vergaderjaar 2007/2008, *Wijziging van het Wetboek van Strafvordering, het Wetboek van Strafrecht en de Wet Schadefonds Geweldsmisdrijven ter versterking van de positie van het slachtoffer in het strafrecht*, 30 143 A
- European Forum for Victim Services, 2001, *Statement of victims' rights in the process of criminal justice*.
- Groenhuijsen, M., 1997, *Victim's rights in the criminal justice system: a call for more comprehensive implementation theory*. Keynote lezing voor het International Symposium on Victimology, Amsterdam.
- Groenhuijsen, M. en G. Knigge (red) 2001, *Dwangmiddelen en rechtsmiddelen. Eerste interim-rapport onderzoeksproject strafvordering*, Deventer: Kluwer.
- Groenhuijsen, M. en G. Knigge (red.) 2002, *Dwangmiddelen en rechtsmiddelen. Derde interim-rapport onderzoeksproject strafvordering*, Deventer: Kluwer.
- Groenhuijsen, M. en N. Kwakman, 2002, Het slachtoffer in het vooronderzoek. In: *Dwangmiddelen en rechtsmiddelen. Derde interim-rapport onderzoeksproject strafvordering*, Deventer: Kluwer.
- Kool, R., M. Moerings en W. Zandbergen, 2002, *Recht op schrift. Evaluatie projecten schriftelijke slachtofferverklaring*. Utrecht/Deventer: Willem Pompe Instituut/Kluwer.

- Kool, R., R. Passier en A. Beijer, 2006, *Evaluatie implementatie schriftelijke slachtofferverklaring*. Utrecht: Willem Pompe Instituut (UU)
- Malsch, M., 2004, De aanvaarding en naleving van rechtsnormen door burgers: participatie, informatieverschaffing en bejegening. In: *De Beer, P. en C. Schuijt, Bijdragen aan Waarden en Normen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Pemberon, A., 2004, 2014: *Dertig jaar Slachtofferhulp Nederland*. Internetpublicatie n.a.v. het 20-jarig jubileum van Slachtofferhulp Nederland.
(<http://www.slachtofferhulp.nl/index.php?contentID=139>)
- Pemberon, A., 2004, Mening van slachtoffer overwegend negatief. In: *Puntkomma*, 17: 12-13
- Pemberon, A., 2005, Het spreekrecht, vergelding of herstel?, In: *Tijdschrift voor Herstelrecht*, 5 (3), pp. 34 – 43.
- Sanders, A. en I. Jones, 2007, The victim in court. In: Walklate, S. (ed.) *Handbook of victims and Victimology*. Cullompton: Willan Publishing. Pp. 282-308.
- Sanders, A. et al, 2001, Victim Impact Statements: can't work, don't work. In: *Criminal Law Review* 2001: 447
- Strien, N. van, 2001, De positie van slachtoffers in het strafproces. In: Groenhuijsen, M. en G. Knigge (red), *Het onderzoek ter zitting: eerste interim-rapport onderzoeksproject strafvordering*, Deventer: Kluwer, pp. 233 - 275
- Tweede Kamer, vergaderjaar 2001 – 2002, 27 632, nr. 8. *Voorstel van wet van het lid Dittrich tot wijziging van enige bepalingen van het Wetboek van Strafvordering (invoering van het spreekrecht voor slachtoffers en nabestaanden)*. Nota naar aanleiding van het verslag.
- Tweede Kamer, vergaderjaar 2001 – 2002, 27 632, nr. 5. *Voorstel van wet van het lid Dittrich tot wijziging van enige bepalingen van het Wetboek van Strafvordering (invoering van het spreekrecht voor slachtoffers en nabestaanden)*. Memorie van Toelichting.
- Wemmers, J. en F. Winkel, 1997, Hulp aan slachtoffers. In: Koppen, P. van, D. Hessing en H. Crombag, *Het hart van de zaak. Psychologie van het recht*. Deventer: Gouda Quint, pp. 622 - 638
- Went, F., 2007, *Herstelrecht en de positie van slachtoffers*. Internetpublicatie
- Williams, B. en H. Goodman, 2007, The role of the voluntary sector. In: Walklate, S. (ed.) *Handbook of victims and Victimology*. Cullompton: Willan Publishing. Pp. 240 – 254..
- Wittebrood, K., 2006, *Slachtoffers van criminaliteit. Feiten en achtergronden*, Den Haag: SCP

BIJLAGE

Schriftelijke slachtofferverklaring

FORMEEL GEDEELTE

PARKETGEGEVENS

Parket nummer:	
Arrondissement:	
Zittingsdatum:	

DELICTGEGEVENS

Datum delict:	
Soort delict:	

PERSONALIA SLACHTOFFERS OF NABESTAANDEN

Naam:	
Geboortedatum:	
Adres:	
Plaats:	

PERSONALIA ANDERE AANWEZIGEN

Naam:	
Adres:	
Plaats:	
Hoedanigheid:	

Naam:	
Adres:	
Plaats:	
Hoedanigheid:	

Naam:	
Adres:	
Plaats:	
Hoedanigheid:	

DATUM GESPREK

Datum:	

INFORMATIEF GEDEELTE

INHOUDELIJK GEDEELTE

GEVOLGEN

Datum:-.....-.....

Plaats:

Handtekening:

SAMENVATTING SPREEKRECHT EN SCHRIFTELIJKE SLACHTOFFERVERKLARING: RECHT OF KANS?

Hoe functioneren het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring – ook bekend als *Victim Impact Statement* – in de praktijk? Wat zijn het effecten van het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring in de praktijk, en beantwoorden die daarmee aan de doelstellingen zoals die door initiatiefnemer Boris Dittrich destijds zijn vastgelegd in het wetsvoorstel? Voldoen het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring in hun huidige vorm of is aanpassing, dan wel uitbreiding nodig? Dat zijn de kernvragen van dit het onderzoek dat Slachtofferhulp Nederland op 22 februari 2007, de Europese Dag van het Slachtoffer, heeft gepresenteerd.

Sinds 2005 hebben slachtoffers het wettelijke recht om ter zitting een mondelinge verklaring af te leggen over de gevolgen van het delict. Al in 2004 werd de schriftelijke slachtofferverklaring landelijk ingevoerd. De slachtofferverklaring staat ook bekend als '*Victim Impact Statement*' en is voorbehouden aan slachtoffers (of nabestaanden in het geval van een levensdelict) van misdrijven waarop een celstraf van tenminste acht jaar staat en een aantal in de wet genoemde delicten. Er zijn twee belangrijke documenten die het kader vormen voor de uitvoering: het '*Voorstel van wet van het lid Dittrich tot wijziging van enige bepalingen van het Wetboek van Strafvordering (invoering van het spreekrecht voor slachtoffers en nabestaanden)*' met de daarbij horende Memorie van Toelichting en de *Aanwijzing spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring* van het College van Procureurs-generaal.

Ruim drie jaar na de invoering de wet wil Slachtofferhulp inventariseren wat de ervaringen met en waardering voor deze voorzieningen bij de verschillende partijen die bij een strafzaak zijn betrokken. Ook is het interessant om te bekijken welke ontwikkelingen zich hebben voorgedaan sinds een eerste evaluatieonderzoek door het Willem Pompe Instituut in 2006 werd gepubliceerd.

Slachtofferhulp Nederland heeft gekozen voor een kleinschalige en kwalitatieve opzet van het onderzoek. In vijf arrondissementen, te weten Amsterdam, Den Bosch, Den Haag, Utrecht en Zwolle/Lelystad zijn gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van de verschillende partijen die bij de procesgang zijn betrokken. In totaal zijn vijf juridische medewerkers van Slachtofferhulp Nederland, vijf officieren, vier rechters, vier advocaten en vijf slachtoffers geïnterviewd aan de hand van een topiclijst. De kwalitatieve dataverzameling is aangevuld met informatie uit schriftelijke bronnen.

Uit de analyse van de interviewdata komt het volgende beeld naar voren van de uitvoeringspraktijk. De beschikbare cijfers laten zien dat het aantal slachtoffers gebruikt maakt van het spreekrecht, toeneemt, maar het overgrote deel (+/- 95%) geeft de voorkeur aan een schriftelijke verklaring. In veel gevallen hebben mensen geen behoefte aan het bijwonen van en optreden in de zitting, of zien het als een te zware belasting. Sprekers zijn meestal te vinden onder nabestaanden en slachtoffers van ernstige delicten (geweld en zeden).

Hoewel de wet ieder slachtoffer dat voldoet aan de criteria dezelfde mogelijkheden toekent, laat een stapsgewijze analyse van de procedure zien dat slachtoffers niet in alle arrondissementen op dezelfde manier gebruik kunnen maken van die voorzieningen. Door lokale variaties in de uitvoering – op detailniveau – en het afwijken van de regels is de kans op succesvol en naar tevredenheid gebruik kunnen maken van de voorziening niet voor ieder slachtoffer gelijk. Het spijkerbord van Galton dient als metafoer om te illustreren hoe allerlei kleine variaties in de procedure tot grote spreiding in uitkomsten kan leiden, waarbij in het ergste geval de procedure ergens stagneert en het slachtoffer daardoor zijn recht niet kan uitoefenen. Hier ligt een relatie met de term 'kans', maar dan in de zin dat er een

soort 'toevalsfactor in het spel is wat betreft de manier waarop het slachtoffer zijn recht kan uitoefenen. Zitten slachtoffers in de procedure, dan wordt het 'eindpunt' meestal wel bereikt. Het is echter niet duidelijk hoeveel slachtoffers die wel in aanmerking voor het spreekrecht komen, toch geen aanbod ontvangen van het Openbaar Ministerie of niet bij Slachtofferhulp Nederland worden aangemeld, omdat de daarvoor benodigde cijfers ontbraken.

Als oorzaken worden in dit rapport onder meer genoemd de sterk lokale cultuur bij de arrondissementsparketten en de zekere mate van autonomie wat betreft de uitvoering die er bestaat binnen de kaders van landelijke richtlijken. Ook bij Slachtofferhulp Nederland is dit het geval. Dat leidt onder meer tot een gebrek aan uniformiteit. De communicatie, informatievoorzieningen en afstemming tussen de betrokken instanties verloopt niet altijd optimaal. Een kwetsbaar punt is verder dat de expertise en taken rondom slachtofferzorg vaak geconcentreerd zijn bij een beperkt aantal personen. Tenslotte kunnen prioriteiten en doelstellingen wringen. De voornaamste prioriteit binnen de justitiële keten blijft toch het opsporen en vervolgen van daders en dat, gekoppeld aan een hoge productiedruk, verhoudt zich niet altijd even goed met de aandacht en zorg voor slachtoffers en de middelen en capaciteit die daarvoor vereist c.q. beschikbaar zijn. Daarbij hoort wel de opmerking dat er sinds de jaren 80 grote vooruitgang is geboekt op dit punt, zoals een beschrijving van de historische ontwikkeling van de Nederlandse slachtofferzorg laat zien.

Het beeld dat aan de hand van de analyse van de procedure naar boven komt, geeft aanleiding tot enige zorg. Sinds 2004/2005 hebben slachtoffers het recht om een verklaring af te leggen over de gevolgen van het hen aangedane misdrijf. Dat recht is wettelijk vastgelegd. Het biedt slachtoffers de kans om hun verhaal aan de officier, de rechter en de verdachte te doen en te participeren in 'hun' zaak. Dat kan een steun zijn bij de verwerking van het gebeurde: het hart kunnen luchten, erkenning en informatie krijgen, het gevoel hebben (enige) invloed te kunnen uitoefenen, greep krijgen op de angst voor de dader en/of opkomen voor je belangen.

De tweede kernvraag in dit onderzoek luidde: 'Wat is het effect van het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring in de praktijk en beantwoordt dat aan de doelstellingen die de steller van de wet voor ogen staan? Allereerst is de wet voortgekomen uit de wens om de positie van het slachtoffer in het strafrecht te versterken. Daartoe hebben het spreekrecht en de ssv zeker en bijdrage geleverd, zo is de perceptie van de deelnemers aan het onderzoek. Daarnaast formuleert de Memorie van Toelichting vier specifieke beoogde effecten, namelijk:

- zo mogelijk een bijdrage leveren aan de verwerking van het delict (of verkeersongeval) door slachtoffers en nabestaanden ('therapeutische' functie);
- het uit eerste hand informeren van de rechter over de gevolgen en de toestand van het slachtoffer (informatieve functie);
- het confronteren van de dader met hetgeen hij bij het slachtoffer heeft aangericht, met hopelijk een gunstige invloed op het voorkomen van recidive (preventieve functie);
- algemeen preventieve functie door de grotere zichtbaarheid van het slachtoffer (preventieve functie);

Respondenten zien allerlei gunstige effecten verbonden aan het spreekrecht en de ssv. Het geeft slachtoffers en stem en een gezicht; een rol in het proces en de kans om informatie aan te leveren, die als relevant wordt beschouwd. Het kan een positieve bijdrage leveren aan het zelfbeeld en het verminderen van kwetsbaarheidgevoelens wanneer het slachtoffer de dader durft te confronteren. Soms is de hoop de strafmaat te beïnvloeden een motief om een verklaring af te

leggen, of de hoop een antwoord te krijgen op de vraag 'waarom?'. Daarentegen zijn er ook risico's, zoals secundaire victimisatie door onvolkomenheden in de procedure, frustratie over de beperktheid van hun rol in relatie tot die van andere procespartijen, teleurstelling over de uitkomst van de rechtszitting en dergelijke. Welke effecten zich voordoen en of de balans positief of negatief uitslaat, verschilt per individu en zaak. Of gunstige effecten voor het slachtoffer als 'therapeutisch' kunnen worden bestempeld, staat ter discussie, maar het spreekrecht en de ssv bieden het slachtoffer in ieder geval een kans om deelgenoot te zijn in de afwikkeling van 'hun' zaak.

De informatieve functie van het VIS staat voor de respondenten buiten kijf. Officiëren en rechters beschouwen de verklaring van het slachtoffer als een goede aanvulling op de andere informatie in het strafdossier, ze besteden er aandacht aan de informatie speelt een (bescheiden) rol in de afweging van de feiten. Of er van het spreekrecht en de ssv een preventieve werking uitgaat, daarover bestaan grote twijfels.

Daarom kiezen we er in dit rapport voor om te spreken in termen van 'meerwaarden', en die te groeperen op drie niveaus: het strafrecht als zodanig, de individuele strafzaak en het slachtoffer.

Het recht om verklaring af te leggen vormt, samen met andere voorzieningen die de afgelopen jaren voor slachtoffers in het leven zijn geroepen, het begin van een aanbrengen van meer evenwicht in het zeer dadergeoriënteerde strafrecht. Die beweging is in lijn met de conceptuele verschuiving die met betrekking tot de positie van het slachtoffer heeft plaatsgevonden. De idee dat het strafrechtssysteem niet alleen rechtvaardig is voor daders, maar ook voor slachtoffers is belangrijk voor het maatschappelijk vertrouwen in dat systeem.

De slachtofferverklaring verleent een extra kwaliteit aan de strafzaak. De zaak komt tot leven wanneer een slachtoffer zijn verhaal komt doen en de informatie completeert het beeld van het feit en de gevolgen. Meer maatwerk in de straf(eis), die ook recht doet aan de behoeften van slachtoffers en een bijdrage aan een betere motivering van het vonnis zijn additionele pluspunten.

Wat betreft de meerwaarde van de voorziening noemen de respondenten de zaken die eerder bij de beschrijving van de mogelijk 'therapeutische' functie aan de orde zijn gekomen. De slachtoffers die aan dit onderzoek hebben deelgenomen, hebben *grosso modo* een goed gevoel overgehouden aan het geven van een VIS en accepteren in grote lijnen de beperkingen van hun rol in het strafproces.

De derde en laatste vraag ging over formulering van het spreekrecht en de ssv in de wet. De respondenten geven twee zaken aan waarop de wet in hun visie aanpassing behoeft: het moet mogelijk worden voor slachtoffers jonger dan 12 en slachtoffers die door fysieke of psychische beperkingen echt niet in staat zijn om zelf het woord te voeren, een vertegenwoordiger aan te wijzen. Verder verdient het de aanbeveling om in de Wet de toevoeging op te nemen dat in bepaalde gevallen meerdere nabestaanden ter zitting kunnen spreken.

Voor een verdere uitbreiding van de rol van het slachtoffer in de procesgang, bijvoorbeeld in de vorm van een *Victim Opinion Statement* over de gepaste straf of als secondant van de aanklager, bestaat op dit moment weinig draagvlak en er lijkt bij slachtoffers ook geen urgente behoefte te bestaan. Dergelijke modellen zouden bovendien ingrijpende wijzigingen in het strafrecht vergen. Daar is de tijd voorlopig nog niet rijp voor. Misschien dat er in de toekomst ooit voldoende draagvlak wordt bereikt voor een dergelijke hervorming van het strafrechtstelsel. Het spreekrecht en de ssv kunnen dan worden beschouwd als voorloper en wegbereider voor een grotere rol van het slachtoffer in het strafproces. Dat is de derde invulling van de term 'kans' uit de titel: terugkijkend op de ontwikkeling van slachtofferrechten en –voorzieningen vergroot de eerste, bescheiden stap de kans op volgende en grotere stappen.

Wat Slachtofferhulp Nederland betreft, voor wie de behoeften van slachtoffers het belangrijkste criterium zijn, ligt de komende jaren dan ook geen prioriteit bij het prominenter rol voor slachtoffers in de rechtszitting. Zij geeft de voorkeur aan de versterking van de positie van het slachtoffer op andere gebieden, zoals maatregelen om bescherming van gegevens van het slachtoffer beter te waarborgen, de verbetering van de informatievoorziening aan slachtoffers, de begeleiding van slachtoffers die als getuige moeten optreden en een verruiming van de mogelijkheid voor nabestaanden om een schadevergoeding te eisen van de dader.

In de tweede plaats is het belangrijk dat eerst de knelpunten in de procedures en uitvoering van de bestaande voorzieningen worden opgelost. Daarbij kijkt Slachtofferhulp ook kritisch naar zichzelf. De verdere harmonisering van de uitvoering en het bevorderen van uniformiteit, het verbeteren van de registratie, het doorontwikkelen van juridische specialisaties en het op sterkte houden van de capaciteit zijn punten van aandacht. Daarnaast wil Slachtofferhulp Nederland zich pro-actiever opstellen in het verbeteren van de communicatie, de informatie-uitwisseling en de afstemming van werkprocessen met de instanties in de justitiële keten. Slachtofferhulp Nederland is weliswaar voor een deel een uitvoerende organisatie voor Justitie, maar wel als enige exclusief gericht op de dienstverlening aan en belangenbehartiging van slachtoffers. Zij vervult daarmee een waakhondfunctie. Daarbij geldt het basisprincipe van *Victim Support Europe* – waarvan Slachtofferhulp medeoprichter en haar directeur thans voorzitter is – als leidraad: “Aan de rechten van het slachtoffer moet dezelfde prioriteit worden toegekend als aan de rechten van de verdachte.” Het project ‘Slachtoffers Centraal’ van het ministerie van Justitie biedt een uitstekend platform om te werken aan verbetering in de uitvoering en de verankering van slachtofferrechten in de werkprocessen van de betrokken organisaties. Slachtofferhulp is vertegenwoordigd in alle werkgroepen die bij dit project betrokken zijn.

Tot slot: tijdens dit onderzoek is duidelijk geworden dat er veel onderzoeken en cijfermateriaal beschikbaar zijn naar slachtofferbehoeften en de mogelijkheid om deze in rechten en voorzieningen te vertalen, het functioneren van bestaande voorzieningen en de tevredenheid daarover, en de effecten voor het slachtoffer. Maar op veel vragen kunnen we op basis van de bestaande gegevens en de informatie die dit kleinschalige, kwalitatieve onderzoek heeft opgeleverd, (nog) geen antwoord geven. Veder onderzoek is daarom wenselijk, net als een systematische registratie van relevante cijfers door de instanties die betrokken zijn bij de slachtofferzorg. Dat levert de noodzakelijke informatie om deze voorzieningen verder ‘op maat’ te maken en te blijven ontwikkelen.